

บทที่ ๑

สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในแง่ชีวิตความเป็นอยู่ของสามัญชนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หรือสมัยรัตนโกสินทร์ค่อนข้างจืดจางน่าเบื่อ พงศาวดารต่าง ๆ นั้น เป็นสิ่งที่ยากลำบากมาก เพราะการบันทึกประวัติศาสตร์ไทยในยุคดังกล่าว เน้นในด้านความสำคัญของพุทธศาสนาและสถาบันกษัตริย์เป็นส่วนใหญ่ และกล่าวถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของสามัญชนไว้เพียงเล็กน้อย ส่วนการศึกษาจากวรรณคดีต่าง ๆ ก็อาจจะเป็นที่เชื่อถือไม่ได้แน่ชัด เพราะภาพที่วรรณคดีสะท้อนออกมา อาจเป็นเรื่องของจินตนาการ หรืออิทธิพลจากวรรณคดีต่างชาติ และศาสนาต่าง ๆ ประปนอยู่บ้าง สิ่งที่จะสะท้อนสภาพความเป็นอยู่ได้ก็คือคำขวัญที่สื่อก็คือตัวบทกฎหมาย

การศึกษาสภาพของสตรีจากกฎหมายที่สำคัญ คือกฎหมายลักษณะฉัวเมีย ซึ่งถือกันว่าเป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นมาจากชนบระเพณีไทยอย่างแท้จริง

อนึ่ง กฎหมายไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่ได้กำหนดขึ้นจากชนบระเพณีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังได้รับอิทธิพลมาจากประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง โดยเฉพาะอิทธิพลจากประเทศอินเดีย ต้นเค้าทางด้านกฎหมายของไทยได้มาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ซึ่งเราได้รับมาจากคัมภีร์ "ธรรมสัทถัม" ของมอญอีกทอดหนึ่ง คัมภีร์มัญธรรมศาสตร์ หรือมานวธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นค่านานกฎหมายของอินเดีย นั้น ถือกันว่าเป็นวาตะของพระมนู หรือมนูสาร ซึ่งร้อยกรองไว้เป็นคัมภีร์ในการปกครองบ้านเมือง แต่มัญธรรมศาสตร์เป็นคัมภีร์ของพราหมณ์ ซึ่งมีลักษณะของเรื่องต่างกับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของไทยและมอญอยู่มาก เช่น คัมภีร์มัญธรรมศาสตร์บรรยายถึงอุดมคติของปวงชนที่นับถือศาสนาพราหมณ์ จะต้องศึกษาต่อเนื่องกันไปกับการศึกษาพระเวท แต่ในคัมภีร์ธรรมสัทถัมฝ่ายพระพุทธศาสนาได้ทำการเปลี่ยนแปลงแก้ไข ตัดทอนความในคัมภีร์มัญธรรมศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะเป็นไปในทำ

นองลัทธิพราหมณ์ออกเสีย เพื่อปรับปรุงให้เหมาะสมกับความต้องการของชุมชน
 ในประเทศของตน อย่างไรก็ตาม นักนิคิศาสตร์มอญได้เลือกเฟ้นเอาหลักต่าง ๆ
 ที่มีลักษณะเป็นกฎหมายแท้ ๆ อันเป็นส่วนที่อาจนำมาปรับให้เข้ากับพระพุทธศาสนา
 ค่ายเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า ไทยได้รับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์อันเป็นหลักในการ
 บัญญัติกฎหมายมาจากมอญโดยตรง และมอญก็ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์มุนัษธรรม
 ศาสตร์ของอินเดียดีกทอดหนึ่ง

ประวัติความเป็นมาของการสืบต่อพระคัมภีร์ธรรมศาสตร์มีปรากฏอยู่ในคาถา
 นมัสการกฎหมายตราสามดวง ดังนี้

ยญ จ สตุถิ์ อันว่าคำภีร์อันใด โลกพิศ เป็นประโยชน์แกสัตว
 โลก ปากฎิ์ ปราบฎิ์ ชุมมสตุถิ์ อิติ ชื่อว่าคำภีร์พระธรรมศาตร
 มนุสาเรณิ์ อันพระมโนสารฤาษี ภาสิติ์ กล่าว อาทีโต ในคัน
 มุภาสาย ค่ายมคธภาษา ประมุปรากคิ์ อันปราปราจรายนำสืบ
 กัณมา ปติฎิ์คิ์ ตั้งอยู่ รามญญะสุ ในรามัญประเทศ ภาสาย
 ค่ายภาษา รามญญะสุส จ แห่งรามัญกัคิ์ อิทานิ ในกาลบัดนี้
 ปุริเสน อันบุรุษยูเปนวินิจฉัยอำมาตย หุตคาฐิ์ จะยังรู้เปน
 วัณยาก อิท สามเทศ ในสยามประเทศนี้

รอง ศยามานนท์, คำเนิน เลขะกุล, พลตรี และ วิลาสวงค์ นพรัตน์
ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ถึงแผ่นดิน
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระนคร: สำนักทำเนียบนายกรัชมุนตรี, ๒๕๑๕) หน้า ๓๐

ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา
๓ กวาง เล่ม ๑ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พิมพ์ หน้า ๘

การรับอิทธิพลอารยธรรมอินเดียของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีหลักฐานว่า ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๗ - ๘ มีพ่อค้าชาวอินเดียตลอดจนพระภิกษุในพระพุทธศาสนา และพวกพราหมณ์ที่มีความรู้ ไคเข้ามาติดต่อค้าขายและเผยแพร่ศาสนาในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองก็ยังคงเดินทางไปติดต่อทั้งทางด้านการค้า ทางการศึกษา และศาสนากับอินเดียส่วนต่าง ๆ อีกด้วย สำหรับประเทศไทยนั้นได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมประเพณีรวมทั้งคัมภีร์ธรรมศาสตร์ โดยผ่านศูนย์อารยธรรมอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไคแกมอญและขอม ในสมัยสุโขทัย มีข้อความในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลายตอนที่ยังชี้ถึงอิทธิพลของพระคัมภีร์ธรรมศาสตร์ สืบเนื่องจากการใช้ถ้อยคำร้อยกรองและเนื้อความ อาทิ ในศิลาจารึกว่า

... เมื่อข้าพอกู กูมาเรอแกพอกู กูมาเรอแกแมกู กูไค้ตัวเนื้อตัวปลา
 กูเอามาแกพอกู กูไค้หมากสมหมากหวานอันโลกินอรอยดี กูเอามาแกพอกู
 กูไปคี่หนึ่งวังข้างไค้ กูเอามาแกพอกู กูไปบ้านทเมือง ไค้ช่างไค้วง
 ไค้ปัวไค้นาง ไค้เงินไค้ทอง กูเอามาเวนแกพอกู พอกูตาย ยิงพิงู กู
 พรำว่าเรอแกพิงู ดังว่าเรอแกพอกู ๒

เปรียบเทียบกับพระคัมภีร์ธรรมศาสตร์ ภาค ๒ โกลกที่ ๒๒๕ - ๒๒๕ ว่า ๓

บุตรที่ดี พึงให้ความเคารพอย่างสูงต่อครู พ่อ แม่ และพี่ แม้จะ
 ชักเคืองอย่างไร ก็ไม่พึงแสดงกิริยาที่ขาดการระ เหวี่ระครู
 นั้นเปรียบเสมือนพระพรหม พ่อเปรียบเสมือนพระ

๑ สุภัทรทิศ ศิริกุล, หม่อมเจ้า, "เรื่องสภาพการณ์ในภาคเอเชียอาคเนย์ก่อน พ.ศ. ๑๘๐๐" แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี (ปีที่ ๑ เล่ม ๑ มกราคม ๒๕๑๐) หน้า ๑๖

๒ สังข์ พิธินทัย, ฐานะของสตรีไทยแต่โบราณถึงปัจจุบันกาลพิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณพ่อทิพย์ ถิตสงวน ณ วัด มฤกษานุรักษ์ราม ๕ เมษายน ๒๕๑๓ หน้า ๕

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕ - ๖

ปชานคี แม่เปรียบเสมือนแม่พระธรณี และพี่เปรียบ
 เสมือนตัวของตัวเอง บุญคุณของพ่อแม่ได้เลี้ยงดูบริบาล
 มาตั้งแต่เกิดนั้น เกิด ๑๐๐ ชาต ก็ใช้หนี้ไม่พบก บูตร
 ที่จึงจึงชิงฆ่าเรอแก่พ่อแม่ เมื่อพ่อแม่มีความสุข กุศลผล
 บุญย่อมตกแก่ตนโดยบริบูรณ์

ฐานะของสตรีตามคัมภีร์ธรรมศาสตร์

ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ เท้าที่ยังเหลืออยู่ในปัจจุบัน นอกจากจะกล่าวถึง
 การกำเนิดของโลก ชีวิตต่าง ๆ เช่น มนุษย์และสัตว์ กล่าวถึงหน้าที่ของครูกับ
 ศิษย์ ศีลของพรหมณ์ การเมือง การระหน้าที่ของกษัตริย์ การบริหารประเทศ
 การตรากฎหมาย อำนาจศาล การเก็บภาษีอากร การทำสงคราม การสร้าง
 สันติภาพ แล้วยังกล่าวถึงการทำมาหากิน การตั้งครอบครัว การแต่งงาน
 และการหย่าร้างไว้ด้วย

ฐานะของสตรีที่พระมณูกำหนดไว้นั้น ไทยอาจไม่ได้รับเอามาใช้ทั้งหมด
 แต่ส่วนมากก็ปะปนเข้ามาโดยบังเอิญได้จากลักษณะที่คล้ายกับกฎหมายฉัวเมียใน
 สมัยพระรามาริบัติที่ ๑ ได้ ดังนี้

๑. ฐานะของหญิงน้อยกว่าชาย เมื่อพิจารณาแล้ว หญิงไม่มีความเป็น
 อิสระแก่ตนเอง ดังพระคัมภีร์กำหนดไว้ว่า "เมื่อเยาว์ บิคาเป็นผู้คุ้มครองรัก
 ษา เมื่อเติบโตเป็นหน้าที่ของสามี และเมื่อแก่เฒ่าเป็นหน้าที่ของบุตรชาย"

เมื่อบิดาเสียชีวิตจนถึงวัยสมควรถวายแล้ว ก็ต้องมีหน้าที่จัดให้บุตรสาวได้แต่งงาน
เป็นดังเป็นผี สามีจะเป็นผู้รับช่วงอุปการะเลี้ยงดูต่อไป เมื่อแก่เฒ่าลงบุตรชาย
ก็จะทำหน้าที่คุ้มครองมารดา เพราะสังคมถือว่าหญิงค้อยกว่าชาย อ่อนแอ ช่วย
ตนเองไม่ได้ จึงต้องอยู่ในความคุ้มครองของผู้เฒ่าตลอดชีวิต

๒. หน้าที่ของภรรยา สตรีเมื่อแต่งงานแล้วมีหน้าที่ ดังนี้

ก. สตรีเมื่อแต่งงานแล้ว มีหน้าที่ต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือน คุ
แลการใช้จ่าย รักษาความสะอาดบ้านเรือน จัดเตรียมอาหารเลี้ยงบุตรและสามี
สตรีใดที่ทำหน้าที่อย่างไม่ซื่อสัตย์ซื่อ ประพฤติผิดพรอง พระคัมภีร์จะสรรเสริญ
ว่ามีความเจริญรุ่งเรือง เป็นแบบฉบับของกุลสตรี แต่ถ้าสตรีใดประพฤติตนในชาย
ค่อไปนี้ ถือว่าเป็นคนเลวร้าย เป็นที่คำหนิติเตียนของสังคม คือ คิมสุรา คบ
ชายไร้ศีลธรรม ไม่อยู่ร่วมกับสามี ขอบอกนอกบ้าน นอนต้นสาย อยู่คยกับ
ชายอื่น

ข้อห้ามเหล่านี้ ถ้าชายประพฤติดีว่าเป็นเรื่องธรรมดา แต่ถ้า
หญิงกระทำถือว่าเป็นความผิดที่ไม่อาจให้อภัยได้ ขนาดเป็นสาเหตุนำความพินาศ
มาสู่ครอบครัวที่เกี่ยว

ข. หน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสตรี คือ การปฏิบัติภักดีต่อสามี
ต้องถือว่าการแต่งงาน คือ การมีโชคอย่างยิ่งของคน จึงต้องนับถือสามีเป็นเทพเจ้า
เป็นทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต ต้องให้ความเคารพรักอย่างสูงสุด ซึ่งการจงรักภักดีคือ
สามีนี้จะเป็นทางนำคนไปสู่สวรรค์ ^๒

^๑ ibid. p. 111.

^๒

loc. cit.

ข้อกำหนดดังกล่าว เป็นการปลุกฝังความเชื่ออย่างไร เหตุผล
วัตถุประสงค์แท้จริงของหน้าที่ประการนี้ควร เป็นการสอนให้ออมชอมรักษาน้ำใจ
ฝ่ายชายไว้มากกว่า

ค. การระหนังก่อนสำคัญอย่างยิ่งของสตรี คือ การเป็นมารดา
ซึ่งหมายถึง ชายผู้เป็นพ่อ หรือหญิงผู้เป็นแม่จะมาเกิด การเป็นมารดา คือ ทาง
แห่งความเจริญของสตรี^๑

ดังนั้น ชาวอินเดียจึงถือตามคติที่ว่า คนที่ไม่มีบุตรเป็นบาป
ยิ่งมีบุตรมากเท่าใดก็จะมีโอกาสไปสวรรค์มากขึ้นเท่านั้น อาจเป็นผลดีสำหรับ
สมัยก่อนเมื่อยังมีประชากรน้อย โดยเฉพาะประเทศไทยก็ส่งเสริมการมีบุตร
เช่นเคียวกัน แต่ปัจจุบันในประเทศอินเดียกำลังมีปัญหาลดประชากรลงประเทศ
ซึ่งสาเหตุประการหนึ่งมาจากความเชื่อนี้

อย่างไรก็ตาม พระคัมภีร์ธรรมศาสตร์ได้ยกยอให้หญิงภาคภูมิใจ
ในความเป็นกุลสตรีของตน และมีคัมภีร์อยู่ในกรอบของประเพณี เพื่อถ่ายทอดการ
ปกครองว่า ชายจะต้องให้ความเคารพต่อสตรีเป็นอันดี ไม่ล่วงเกิน ให้ถือว่า
สตรีเป็นที่มาแห่งความรุ่งเรือง ทุกคนพึงให้เกียรติสตรี^๒

๓. ประเภทของการสมรส พระคัมภีร์ธรรมศาสตร์ได้แบ่งแยกลักษณะ
การสมรสออกเป็นหลายแบบ^๓ เช่น

บิคามารคาเป็นผู้เลือกคู่ครองให้ริกาเอง
ชายหญิงตกลงปลงใจกันเอง โดยบิคามารคาไม่เห็นด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ ibid. p.112.
^๒ ibid. p.110.
^๓ ibid. p.114.

ชายใช้ทรัพย์สินของเขาหญิงมาเป็นภรรยา
หญิงถูกลักพาไปหรือถูกล่วงเกินข่มขืน

ตามกฎหมายถือว่าการแต่งงานแบบบิคารมารคาเลือกคู่ครองให้เป็นวิธีที่
ถูกต้องที่สุด เพราะหญิงชายควรแต่งงานกันก่อนจึงรักกัน ไม่ใช่รักกันก่อนแล้ว
จึงแต่งงาน นั่นถือว่าเป็นความใคร่มากกว่าความรักแท้ คตินี้คล้ายกับของไทย
สมัยก่อน คือ ประเพณี "คลุมถุงชน" ซึ่งถือว่า พ่อแม่รู้จักโลกดีกว่า ยอมเลือก
คู่ครองให้ไม่ผิด

๔. คุณสมบัติของภรรยาที่ดี ชายมีโอกาสเลือกเฟ้นหาภรรยาที่มีคุณสมบัติ
ดีไว้ดังนี้ คือ

ดูว่าครอบครัวนั้นมีบุตรชายหรือไม่ (แสดงว่ายกของชายมากกว่า
หญิง)

- เป็นหญิงไม่เจ้าอารมณ์
- ไม่มีโรคภัย ร่างกายไม่พิการพิการ
- มีมารยาทงดงามทั้งหงส์หรือช้าง แขน ขา นุ่มนวล
- ไม่แตกต่างกันทางเชื้อชาติ (วรรณะ)

สรุปแล้วหญิงที่จะเป็นภรรยาต้องสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา
เมื่อแต่งงานแล้ว หญิงมีหน้าที่ปกครองถือว่าเป็นคู่ของชายทั้งชาติและชาติ
หน้า ไม่ว่าจะสามีจะชั่วร้ายเพียงใด ก็จะต้องเคารพบูชาเสมอ ถือเป็นข้อเล็ก
ร่างไม่ได้ ภรรยาจะต้องอดทนทั้งกายใจ ไม่ลบหลู่หมิ่นสามี แม้ตายไปแล้ว

ibid. p.115.

ก็จะไปพบกันอีกในโลกหน้า^๑

ยิ่งกว่านั้น เมื่อสามีตายลง ภรรยาที่ต้องออกทนรักษาความบริสุทธิ์ ถือเพศพรหมจรรย์ ไม่แต่งงานใหม่ หญิงที่ยอมไม่มีสามีสอง ถ้าใครประพฤติก้อย่างนี้ ถึงแก่กรรมลงจะไปพบกับสามีในสวรรค์ ส่วนหญิงที่มีสามีใหม่ แม้จะวรรณะสูงกว่าตนก็ใคร่ชื่อว่าเป็นหญิงไม่ดี^๒

นอกจากนี้หญิงชาวฮินดูซึ่ง เป็นม่ายเพราะสามีตาย จะต้องเผาตัวเองตายตามสามีไปในพิธีกรรมที่เรียกว่า "สัจจี" (suttee) เพื่อวิญญาณจะได้ไปอยู่ร่วมกันในโลกหน้า ความเชื่อเช่นนี้แพร่หลายมาก โดยเฉพาะในหมู่คนชั้นสูง แยกเบงกอล ปรากฏว่ามีการเผาหญิงม่ายประมาณปีละ ๕๐๐ - ๔๕๐ คน เมื่ออังกฤษเข้ามาปกครองประเทศอินเดียในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ก็ได้ออกกฎหมายยกเลิกพิธีนี้เสีย แต่ก็ยังมีหลงเหลืออยู่บ้าง โดยให้ทำตามความสมัครใจไม่เป็นการบังคับหญิงม่ายดัง เช่นแต่ก่อน

นับว่าเป็นโชคลี้ที่ประเพณีนี้ไม่แพร่เข้ามาเมื่ออิทธิพลในประเทศไทย ทั้งนี้ เพราะความแตกต่างกันทางศาสนา ข้อห้ามทั้งหลายหญิงไทยก็ไม่ถือเคร่งครัดเท่ากับหญิงอินเดีย แต่หญิงม่ายที่แต่งงานใหม่ก็มักถูกตำหนิเช่นเดียวกัน ซึ่งความจริงแล้ว หญิงมีความจำเป็นต้องมีสามีใหม่เพื่อให้มีหลักฐาน มีที่พึ่งพิง โดยเฉพาะสภาพสังคมที่กำหนดว่าเป็นเพศอ่อนแอพึ่งตัวเองไม่ได้เช่นนั้น

๕. การหย่าร้าง สามีจะเลิกร้างกับภรรยาได้เพียงสาเหตุว่า ภรรยา

^๑ ibid. p. 116.

^๒ ibid. p. 117.

^๓ Percival Spear, A History of India Volume 2 (Great Britain: Hazell Watson and Viny Ltd., 1970) pp. 119-125.

ชอบเป็นปากเสียง หรือขาดความเคารพยำเกรง ส่วนภรรยาจะเล็กร่างกับสามี
ได้ก็ต่อเมื่อประจักษ์ชัดว่า สามีเป็นบ้า จิตเสื่อม ไร้สมรรถภาพทางเพศ หรือ
เป็นคนขี้โรค ดังนั้นหญิงใดที่แต่งงานกับชายชู้ก็เท่ากับต้องรับกรรมไปตลอด
ชีวิต หาโอกาสหย่าเพื่อแต่งงานใหม่ไฉยยาก

ฐานะของสตรีตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์จึงน้อยกว่าชาย ขาดสิทธิและ
อิสระเสรี มีแต่ภาระหน้าที่อันหนักเท่านั้น ^๒

^๑ Kewal Motwani, op.cit. p.113.

^๒ ฐานะของสตรี นอกจากปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์แล้ว ยังมีกล่าว
ถึงในคัมภีร์อรรถศาสตร์ ซึ่งแต่งขึ้นโดยพระมหाराชาครู เกาฏิลย ส่วนมากกล่าว
ถึงหลักการปกครอง กฎหมาย และประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว ซึ่งน่าจะเข้า
มาเมื่ออิทธิพลทางด้านกฎหมายของไทย เช่นเดียวกัน เนื่องจากคัมภีร์อรรถศาสตร์
นี้ได้มีการแต่งขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ และมีเนื้อความ
ใกล้เคียงกับลักษณะกฎหมาย ชนบประเพณีไทย แต่ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้
เข้ามาเมื่ออิทธิพลต่อกฎหมายและชนบประเพณีไทยหรือไม่ เมื่อใด

สถานภาพสตรีที่บัญญัติไว้ในอรรถศาสตร์ มีลักษณะแสดงถึงความก้าวหน้า
ของสตรีขึ้นมาบ้าง เป็นคนว่า

๑. คำว่าการครอบครองทรัพย์สิน ให้ภรรยามีสิทธิครอบครองปัจจัยแห่งการ
ดำรงชีพ และเครื่องทองรูปพรรณได้โดยคง ในกรณีที่สามีไม่อยู่ก็มีสิทธิจับจ่าย
ไว้สอยเลี้ยงบุตรได้เต็มที่

๒. หญิงม่ายสามีตาย จะไม่แต่งงานใหม่จะมีสิทธิในสินสมรสอย่างเต็ม
ที่ แต่แต่งงานใหม่กับผู้อื่นก็ภาวะการดาของสามีเดิมไม่เห็นด้วย จะอุกรับทรัพย์
คืนของสามีเดิม

ฐานะของสตรีตามหลักพุทธศาสนา

มีหลักฐานว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเมื่ออิทธิพลในบริเวณสุวรรณภูมิตั้งแต่ก่อนตั้งอาณาจักรสุโขทัย เมื่อคนไทยได้สถาปนาบ้านเมืองขึ้นมาเป็นปึกแผ่นแล้ว ชาวไทยก็ยึดถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติตลอดมา พุทธศาสนาจึงกลายเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหล่อหลอมจิตใจคนไทยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเข้าแทรกซึมอยู่ในวัฒนธรรมแทบทุกด้านของไทย เป็นต้นว่า ศิลปะ วรรณคดี การเขียนประวัติศาสตร์ การปกครอง ขนบประเพณี ทางค่านิยม โดยโดยเฉพาะกฎหมายครอบครัว ซึ่งเป็นกฎข้อบังคับที่สะท้อนจากขนบประเพณีมากที่สุด นั้น ก็น่าจะได้อิทธิพลมาจากพุทธศาสนาบ้างไม่มากนัก และโดยที่พุทธศาสนาเกิดในประเทศอินเดีย ลักษณะสังคมของอินเดียยุคนั้นก็เข้ามาเมื่ออิทธิพลในพระพุทธศาสนาจาก พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ปฐมภาค กล่าวไว้ว่า

๓. การหย่าร้าง ทั้งหญิงและชายมีสิทธิหย่ากันได้ โดยอ้างสาเหตุคล้ายกับบทบัญญัติในกฎหมายลักษณะฉว เมีย คือ หญิงจะขอหย่าได้เมื่อสามีประพฤติชั่วไปข้างถิ่นเป็นเวลานาน เป็นกบฏต่อพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเคียดทำร้ายภรรยา อยู่เสมอ ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ของสามีได้ หรือ ถ้าต่างฝ่ายต่างเกลียดชังกัน ไม่มีทางอยู่ร่วมกัน ก็ให้หย่าจากกันได้ โดยให้ทั้งสองฝ่ายคืนสินเดิมซึ่งกันและกัน

อ้างจาก Kautil: Arthasastra, (Mysore India: Sri Rayhuveer Printing Press, 1956). pp. 172-176.

กรรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม ๑ พิมพ์
 พ.ศ. ๒๕๑๘ หน้า ๒๗๐

สตรีในสมัยก่อน แบ่งออกเป็น ๑๐ จำพวก คือ สตรีที่มีมารดาปกครอง ๑
 สตรีที่มีบิดาปกครอง ๑ สตรีที่มีพี่น้องหญิงปกครอง ๑ สตรีที่มีพี่น้องชายปกครอง ๑
 สตรีที่มีญาติปกครอง ๑ สตรีที่มีโคตรปกครอง ๑ สตรีที่มีธรรมคุมครอง ๑

จากลักษณะดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าหญิงสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่เป็นอิสระแก่ตนเอง เนื่องจากสังคมจำกัดให้หญิงเป็นผู้ดูแล คุมครองตนเองไม่ได้ ต้องพึ่งคนอื่นอยู่เสมอ ทั้งที่สภาพความเป็นจริงแล้ว หญิงบางคนเป็นผู้นำครอบครัว และหาเลี้ยงครอบครัวได้ ลักษณะการมองหญิงในฐานะผู้ดูแลเช่นนี้ ได้เข้ามาอิทธิพลในสังคมไทยสมัยก่อนอย่างเต็มที่ หญิงสาวชั้นสูงจะออกนอกบ้านไปโดยลำพังไม่ได้ ต้องมีผู้ติดตามห้อมล้อม อย่างน้อยก็เพื่อกันคำครหานินทา

นอกจากนี้ พระไตรปิฎก ยังแบ่งภรรยาออกเป็น ๑๐ ประเภท คือ ภรรยาสินไถ่ ๑ ภรรยาที่อยู่ด้วยความเต็มใจ ๑ ภรรยาที่อยู่เพราะสมบัติ ๑ ภรรยาที่อยู่เพราะผ้า ๑ ภรรยาที่สมรส ๑ ภรรยาที่ถูกทาสทริศ ๑ ภรรยาที่เป็นทั้งคนใช้เป็นทั้งภรรยา ๑ ภรรยาที่เป็นทั้งลูกจ้างเป็นทั้งภรรยา ๑ ภรรยาเฉลย ๑ ภรรยาชั่วคราว ๑

แสดงว่าชายสามารถมีภรรยาได้หลายคน และจะจับประเภทให้หญิงเป็นภรรยาประเภทใดก็ได้

คติทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับสตรีก็ให้ความสำคัญแก่ชายมากกว่าหญิง ยกย่องสามีว่าเป็นเสมือนสิ่งช่วยเชิดชูหน้าตาให้ภรรยา เช่นมีข้อความเปรียบเทียบในมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ทศพร กัณฑ์สังกัถ์ คำกล่าวของนางมัทรีว่า "...มีผิวเหมือนหนึ่งฉัตรแก้วอันกั้น เกสงามหน้างาม เนตรทุกเวลา..."^๒

^๑ เรื่องเดิม, หน้า ๒๗๒

^๒ เทศน์มหาชาติ ทานกัณฑ์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางมรรคาคำนวน (ละมุล บินแสง) ณ วัดพระศรีมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร
 ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๒ (กรุงเทพมหานคร: วารุณีการพิมพ์, ๒๕๑๒) หน้า ๒๕

คติอีกอย่างหนึ่งที่เชื่อกันมาแต่โบราณ ถือว่าบุญมีค่ามากกว่าสตรี^๑ คือ
เชื่อว่า

...ถ้าผู้ชายไปฉีกลูกเมียคนอื่น ตายไปจะต้องตกนรกขุมโลหะ
สิบเจ็ด พร้อมกับหญิงชู้นั้น ครั้นชายชู้ผู้นั้นใช้โทษกรรมในนรก
เสร็จสิ้นแล้ว จะต้องไปเกิดเป็นหญิง ๕๐๐ ชาติ ถัดจากนั้นจะ
ต้องไปเกิดเป็นกะเทยอีก ๕๐๐ ชาติ แล้วไปเกิดเป็นสัตว์ที่เขา
ตอนอีก ๕๐๐ ชาติ แล้วจึงไปเกิดเป็นผู้ชายได้^๑

จากความเชื่อนี้แสดงให้เห็นว่าชายมีค่าสูงกว่าหญิงมาก คนที่จะเกิด
เป็นชายได้ต้องสะสมบุญบารมีไว้มาก ส่วนคนที่เกิดเป็นหญิงถือว่ามีกรรม แต่
ทั้งนี้เป็นเรื่องของประเพณีความเชื่อที่อิงพุทธศาสนา เกิดจากสภาพทางสังคม
ไม่ใช่พุทธบัญญัติ ซึ่งปัจจุบันความเชื่อเช่นนี้ก็ไ้หมดไปแล้ว

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนานิกายที่เน้นกายปาฏิหาริย์ได้สอนให้สามี
ภรรยาปฏิบัติต่อกันตามหลักธรรมเพื่อความผาสุกในครอบครัว ดังนี้^๒

หน้าที่ของภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามี

๑. การจัดการงานที่ เอาใจใส่จัดการงานบ้านและรักษาย่านให้สะอาด
เรียบร้อย รอบรู้การจักงานในบ้านได้ถูกต้อง เช่น การเลี้ยงดูญาติมิตรตาม
โอกาส คอยรับโอภาปราศรัยกับแขกและบุคคลรู้จักทั่วไป ยุกติสนิเทศน์กับ
ญาติมิตร เพื่อนบ้าน และคนที่อยู่ในปกครอง ดูแลการกินอยู่ของบุตรและสามี

^๑ เสรีयरโกเศศ, (นามแฝง) การศึกษาเรื่องประเพณีไทย (พระนคร:
ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๐๕) หน้า ๘๐

^๒ สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, วัฒนธรรมวิทยา (พระนคร: โรงพิมพ์กัศิปะประดิษฐ์,
พ.ศ. ๒๕๐๐) หน้า ๒๐๘-๒๑๔

ให้เหมาะสม เอาใจใส่รักษาพยาบาลในการเจ็บป่วยของสามีและครอบครัว

๒. การมีอิทธิพลต่อคนข้างเคียงของสามีคือ ให้ความเคารพนับถือพ่อแม่ ญาติมิตรของสามี ให้ความสงเคราะห์ตามโอกาสและฐานะ ใส่ใจที่จะต้อนรับและหาโอกาสเยี่ยมเยียนส่งข่าวคราวความทุกข์สุขตามกาลเทศะ พยายามทำใจให้หนักแน่น ให้อภัยและไม่คุ้มหมิ่นเหยียดหยาม พ่อแม่ ญาติมิตรและผู้เคารพนับถือของสามี

๓. การไม่ประพฤตินอกใจ มีความซื่อสัตย์ต่อสามี พยายามเรียนรู้นิสัยใจคอของสามีและแก้ไขข้อบกพร่องของสามีให้ถูกกาลเทศะ ไม่ทำตนสนิทสนมหรือเที่ยวเตร่กับชายอื่นจนเกินสมควร เก็บความลับของสามีและครอบครัว เมื่อรู้ว่าคนทำความผิดก็ควรขอโทษ ไม่นำสิ่งเดือดร้อนมาสู่สามีและครอบครัว

๔. รู้จักรักษาทรัพย์สิน รู้จักมัธยัสถ์ รู้จักใช้จ่ายในทางที่ควร ไม่ตระหนี่ถี่เหนียวหรือฟุ่มเฟือยเกินไป ไม่เล่นการพนัน ไม่ยกยอกหรือปิดบังสามีเรื่องการเงิน สะสมทรัพย์ที่หามาได้ให้เพิ่มพูนขึ้น

๕. มีความขยันไม่เกียจคร้านในกิจการงานทั้งปวง ตรวจตราดูแลบ้านให้เรียบร้อยอยู่เสมอ รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เอาใจใส่ดูแลสามีและอบรมดูแลการกินอยู่ การศึกษาของบุตร ตลอดจนคนในปกครอง พยายามแสวงหาความรู้ใส่ตน และรู้จักการเข้าสมาคม

หน้าที่ของสามีพึงปฏิบัติต่อภรรยา

๑. ยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา เช่น พาเข้าสมาคม ให้การกินอยู่เสมอสามี ในปัจจุบันนี้ นอกจากการพาเข้าสมาคมแล้ว การยกย่องนับถือ น่าจะหมายถึงการจดทะเบียนสมรสตามกฎหมาย

๒. ไม่คุ้มหมิ่นภรรยา เช่น ไม่ตบตี ว่ากล่าวเสียคดี ไม่คุ้มถูกเหยียดหยามพ่อแม่ ญาติมิตร หรือผู้นับถือของภรรยา

๓. ไม่ประพฤตินอกใจภรรยา
๔. มอบความเป็นใหญ่ให้แก่ภรรยา โดยให้ปกครองดูแลทรัพย์สินและกิจการในบ้านเรือน
๕. ส่งเสริมและให้เครื่องแต่งกายตามฐานะ

หลักการครองเรือนตามพุทธบัญญัติ แสดงการยกย่องฐานะของภรรยา เกือบเท่าเทียมสามี แต่ฐานะที่เป็นจริงของสตรีในสังคมไทยสมัยก่อนยากที่จะปฏิบัติตามได้ เนื่องจากคนส่วนมากก็ถือว่าสตรีเป็น "ข้างเท่าหลัง" ยกให้สามีเป็นผู้นำในทุกกรณี แม้แต่การกินอยู่ก็ต้อง "กินก่อนนอนทีหลัง" จึงจะถือว่าเป็นกุลสตรีที่ดี กังที่ชาวฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาอยู่ในประเทศไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้บันทึกเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยไว้ ความตอนหนึ่งกล่าวถึงระเบียบในครอบครัวว่า ^๒

...ภายในครอบครัวนั้น มีระเบียบการบริโภคอาหารดังนี้ สามีเป็นผู้กินก่อนแต่ลำพังคนเดียว ต่อเมื่ออิ่มแล้ว ภรรยาจึงเข้านั่งกิน และหลังจากมารดาแล้วจึงจะถึงเวรของพวกลูก ๆ ซึ่ง มีสำรับของตนต่างหาก ไม่ว่าจะมียก ๑๐ หรือ ๑๕ คน ในหลังคาเดียวกัน อาหารที่เหลือจากสำรับเหล่านั้น ก็จะแจกจ่ายไปให้บ่าวไพร่

ประวัติศาสตร์ที่คนไทยเขียนไว้ เช่น พงศาวดาร จดหมายเหตุต่าง ๆ ไม่ได้กล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่ของสามัญชนไว้ มีแต่เรื่องราวของสถาบันกษัตริย์และเหตุการณ์บ้านเมืองที่สำคัญ ๆ จึงต้องอาศัยหลักฐานจากข้อเขียนของชาวต่างชาติมาประกอบการวินิจฉัย

^๒ แชรแวส นีโคลาส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม สันต์ ท. โกมลบุตร แปล ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์ หน้า ๕๕

แต่ระเบียบเช่นนี้คงมีอยู่เฉพาะในครอบครัวขุนนางชั้นสูง คนสามัญ
ก็มักจะบริโภคร่วมกันทั้งพ่อแม่และลูก ไม่เหลื่อมล้ำกันมากระหว่างเพศชายและ
และหญิง

พุทธบัญญัติที่สำคัญเกี่ยวกับสตรีก็คือ พระพุทธวินัยบัญญัติว่า หญิงที่บวช
มีทางบรรลุนิพพานพิเศษถึงซึ่งนิพพานได้เช่นเดียวกับชาย ค่ายเหตุนี้จึงทรงอนุญาต
ให้หญิงบวชเป็นภิกษุณีได้ ซึ่งผลปรากฏว่า มีภิกษุณีจำนวนมากบรรลุเป็นพระ
อรหันต์ เช่น นางมหาปชาบดีโคตมี นางอุบลวัฒนา นางเขมา นางปฐาจารา
นางธัมมทินนา เป็นต้น

แสดงว่า พระพุทธศาสนายอมรับฐานะของสตรีว่ามีปัญญาความสามารถ
ทัดเทียมชาย แต่หลังจากพุทธปรินิพพานแล้ว ข้อบังคับนี้ถูกแก้ไขใหม่ ให้
โอกาสหญิงบวชเป็นภิกษุณีได้ยากขึ้น คือ ต้องขอบวชกับภิกษุณีชั้นหนึ่งก่อนแล้ว
จึงบวชกับภิกษุณีอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังมีข้อยุ่งยากทำให้มีภิกษุณีน้อยลงจนกระทั่ง
หมดไป สตรีจึงไม่มีโอกาสบวชเป็นภิกษุณีได้อีกต่อไป แมว่าปัจจุบันจะบวชเป็น
ชีได้ ก็ถือว่าได้กุศลไม่แรงเทียบเท่ากับชายที่บวชเป็นภิกษุ หรือแม่สามเณร
ก็ยังไม่เท่า

ฐานะของสตรีตามกฎหมายมังรายศาสตร์

มังรายศาสตร์หรือวินัยมังราย เป็นกฎหมายของพระเจ้ามังราย
หรือเมงราย กษัตริย์แห่งลานนา ซึ่งทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นเมื่อ พ.ศ.
๑๘๓๕ ตรงกับสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งอาณาจักรสุโขทัย กฎหมาย

มังรายไต่กล่าวถึงฐานะสตรีไว้อย่างชัดเจน แสดงให้เห็นว่า สภาพสังคมและชนบประเพณีสมัยนั้นเป็นอย่างไร อนึ่ง มังรายศาสตร์เองก็ได้รับอิทธิพลทางกฎเกณฑ์มาจากคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของอินเดียโดยผ่านทางมอญซึ่งเป็นผู้เขียนหลักกฎหมายที่เรียกว่า ชัมมสัดถ เช่นเดียวกับสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ แห่งกรุงศรีอยุธยา

ฐานะของสตรีตามบทบัญญัติในมังรายศาสตร์ค่อนข้างดีเท่าเทียมกับบุรุษ เมื่อเปรียบเทียบกับฐานะสตรีตามกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ต่างกันมาก เนื่องจากในสมัยลานนาไทยยังรับอิทธิพลอารยธรรมอินเดียเข้ามาน้อย เมื่อถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา อิทธิพลอารยธรรมอินเดีย-สวม (Indo-Khmer) เข้ามาปะปนมากขึ้น เป็นเหตุให้ฐานะสตรีต่อยอดจากมังรายศาสตร์อาจแยกลักษณะเด่นชัดของสิทธิสตรี ได้ดังนี้

๑. ลักษณะหมั้น ถือตามความยินยอมของบิดามารดาและตัวหญิงชายเป็นสำคัญ ดังบทบัญญัติว่า "ผีเจ้าตัวและพ่อแม่ไม่ยินยอม อย่าให้ถือเป็นการหมั้น หากสาวหนีไปแต่งงานที่อื่น อย่าว่าอะไร เพียงแต่ให้คืนค่าของฝากเท่านั้น" ^๒

๒. การหย่าร้าง ทั้งหญิงและชายมีสิทธิในการหย่ากันได้ ดังบทบัญญัติว่า "เมื่อเขาทั้งสองอยู่ด้วยกันไม่ได้ ทั้งคู่ไม่มีความผิด แต่จะหย่ากันให้คืนเงินค่าขันให้แก่ผู้ชาย" ^๓ สาเหตุของการหย่าร้างมี ดังนี้

ก. ถ้าภรรยาไปอยู่บ้านสามี ภายหลังสามีเบื่อทิ้งขว้าง ไม่เลี้ยงดู ไปมีภรรยาใหม่ ให้หญิงกลับไปอยู่บ้านบิดามารดาของตนได้ ถือว่าหย่าขาดจากกัน ^๔

๑ ประเสริฐ ณ นคร (เรียบเรียงเป็นภาษาไทยปัจจุบัน). มังรายศาสตร์. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงไพฑูริย์กิตยานุพัทธ์ (อาสา ไพฑูริย์กิตย), (พระนคร: โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๔) หน้า ๑๔ - ๑๕

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕

ข. สามีจะทิ้งภรรยาไว้ไม่ยอมหย่าเป็นเวลาครบ ๓ ปี ให้
ตัดสินว่าหย่ากันแล้ว

ค. สามีซื้อภรรยาไว้แล้วทิ้งไปมีภรรยาใหม่ หญิงจะขอคืน
ค่าตัวก็ไม่ยอมรับ พอครบ ๓ ปี ให้ตัดสินว่าหย่าขาดจากกัน ให้หญิงคืนค่าตัว
แก่ชายตามที่ตกลงกันไว้แต่เดิม

เหตุการณ์หย่า ๒ ข้อนี้ถือว่าชายเอาเปรียบหญิง คือไม่รักใคร่นับถือภรรยา
แล้วยังไม่ยอมหย่าให้หญิงเป็นอิสระ แกล้งเหนียวรั้งไว้ถึง ๓ ปี

ง. สามีไปรับราชการ ทิ้งบุตรภรรยาไว้ถึงปีหนึ่ง ให้หญิง
แต่งงานใหม่กับชายที่รับราชการได้ แต่ "ถ้าชายคนเดิมกลับมาจะว่าอะไรมิได้
เพียงแต่ให้คืนเข้าของเงินทองที่นำมาใช้ในการแต่งงานนั้น" ^๒

บทบัญญัติข้อนี้ขัดกับข้อ ข. และ ค. น่าจะกำหนดขึ้นมาในเหตุการณ์
ต่างกัน หรือมีฉันทกัศลักมาคลาดเคลื่อน เพราะเพิ่งจะมาก็คลอกไว้เมื่อ
พ.ศ. ๒๓๔๓ ก่อนมีการชำระกฎหมายตรา ๓ ดวง ในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุง
รัตนโกสินทร์ เพียง ๔ ปี เท่านั้น ^๓

จ. ถ้าชายเป็นข้าของหลวงหรือมุลนายไปแต่งงานกับไพร่
หากมีลูก ๓ คน (ถ้าหย่ากัน) ให้อยู่กับแม่ ๒ คน อยู่กับพ่อ ๑ คน
แต่ถ้าชายเป็นข้าของไพร่ (คนสามัญ) หรือพ่อค้า ไปแต่ง
งานกับไพร่ หากจะหย่ากัน ลูกทุกคนต้องมอบให้แม่ ^๔

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐ - ๒๑

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑

^๓ เรื่องเดียวกัน, อภิธานศัพท์ หน้า (๒๑)

^๔ เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๖ - ๒๗

แสดงว่ากฎหมายนี้ให้เกียรติหญิง คือ ถ้าศักดิ์พ่อสูงกว่าแม่ ให้บุตรอยู่กับแม่ในอัตราส่วน ๒:๑ แต่ศักดิ์ของพ่อและแม่เสมอกัน ต้องให้บุตรอยู่กับแม่หมด อาจจะมองในแง่ว่าลูกอยู่กับแม่ได้รับความอบอุ่นกว่าอยู่กับพ่อ แต่ทั้งนี้ต้องดูในแง่ทางเศรษฐกิจด้วยว่า แม่สามารถเลี้ยงบุตรได้ทั้งหมดหรือไม่

๓. ลักษณะมรดก กล่าวถึงการแบ่งมรดกให้บุตรดังนี้

- ก. บุตรมีสิทธิในมรดกไม่เท่ากัน ได้ตามคำสั่งของพ่อแม่
"ลูกคนไหนยากจนหรือไม่ ลูกคนไหนทำคุณแก่พ่อแม่ ก็แบ่งให้มากน้อยตามควร"
- ข. บุตรที่เกิดจากข้าทาสหญิง ได้มรดกครึ่งของส่วนหนึ่ง เช่นเดียวกับบุตรที่ขอมมาเลี้ยง แต่ถ้าขอมมาเลี้ยงหลังจากบิดาหรือมารดาตายแล้ว ได้มรดกเพียงหนึ่งในสี่ของส่วนหนึ่ง
- ค. บุตรที่เกิดจากภรรยาหลวงและภรรยาผู้น้อยมีสิทธิในมรดกเท่าเทียมกัน ได้ส่วนแบ่งเท่ากัน

นับว่าการแบ่งมรดกมีลักษณะแบบวัฒนธรรมไทย คือ แล้วแต่วินิจฉัยของบิดามารดา และให้ความยุติธรรมดี

๔. การแบ่งสินสมรส^๒ หญิงมีสิทธิในทรัพย์สินมากกว่าชายแทบทุกกรณี อาจถือได้ว่า ภรรยาเป็นแม่บ้านแม่เรือน เป็นผู้ดูแลเก็บออมทรัพย์สิน และตามประเพณีเมื่อแต่งงานแล้วชายต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง จึงดูเหมือนว่าชายต้องนอมน้อมต่อพ่อแม่หญิงมากเป็นพิเศษ รวมทั้งการให้ความเกรงใจยกย่องภรรยาด้วย กล่าวคือ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓ - ๒๖

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕ - ๒๐

ก. สิ้นสมรส (เมื่อหย่ากัน) ให้แบ่ง ๓ ส่วน หญิงได้ ๒ ส่วน ชายได้ส่วนหนึ่ง ถ้ามีบุตรชายหรือหญิง (คนเดียว) ให้ไว้แก่ภรรยา

หากชายประพฤติกเลว เช่น ทำทารุณหญิง หรือระรานพ่อกาแม่ยาย ให้รับทรัพย์ที่เป็นส่วนของชายทั้งหมด แล้วขับไล่ชายออกไป ถูว่าหย่าขาดกัน (กรณีนี้ไม่ว่าใครว่าทั้ง ๒ ฝ่ายมีสินเคิมมาหรือไม่)

ข. ถ้าหญิงคบชู้ ให้ชายหญิงนั้น แบ่งเงินให้สามี่ครึ่งหนึ่ง ให้พ่อแม่ของหญิงครึ่งหนึ่ง เพราะเหตุว่าพ่อแม่ไม่สั่งสอนลูก เป็นเหตุให้ผิด

บทบัญญัตินี้มีลักษณะแปลกไปจากกฎหมายลักษณะฉัวเมีย คือ ไม่ใ้กำหนดโทษชายชู้ควย และพ่อแม่ต้องรับผิดชอบลูกสาวตลอดไป แม่จะมีครอบครัวแล้วก็ตาม

ค. ถ้าสามีตายก่อนภรรยา เงินค่าขันหมากให้เป็นของลูกทรัพย์ให้เป็นของภรรยาทั้งหมด เว้นแต่สิ่งไว้ก่อนตายว่าจะให้ญาติคนใดบาง เป็นสิทธิของภรรยาที่จะให้หรือไม่ให้ก็ได้ "แต่ถ้าภริยานั้นรักสามีไม่ยากให้สามีเสียค่าพุกที่สั่งไว้ จะแบ่งให้ญาติสามีก็ตามใจหญิงนั้น"

ง. ถ้าภรรยาตายก่อน ให้แบ่งสินสมรสตามส่วนอย่างเดียวกับกรณีหย่า ่าง ส่วนเงินค่าขันหมากถือว่าเป็นของชายซึ่งยังไม่ตาย ให้คืนแก่ฝ่ายชายไป (ส่วนแบ่งของภรณาน่าจะตกเป็นของญาติฝ่ายภรรยา)

จ. ถ้าสามีและภรรยาตายทั้งสองคน ทรัพย์สมบัติให้ตกเป็นของพ่อแม่พี่น้องฝ่ายหญิง (กรณีที่ไม่มีบุตร) ถ้าพ่อแม่พี่น้องฝ่ายหญิงไม่มี จึงให้เป็นของญาติฝ่ายชาย

ฉ. กรณีที่สามีมีสินเคิมมาฝ่ายละเท่า ๆ กัน เมื่อจะหย่าให้คืนสินเคิม และแบ่งสินสมรส (สมบัติที่หาได้ด้วยกัน) คนละครึ่ง มีลูกหญิงให้อยู่กับแม่ ลูกชายให้อยู่กับพ่อ แต่ถ้าสามีภรรยาอยู่ด้วยกันจนแก่เฒ่า ใครตายก่อน

ให้อีกฝ่ายหนึ่งได้สมบัติ ถ้าภายหลังผู้ให้สมบัติเป็นของลูก ถ้าไม่มีลูกจึงให้ญาติฝ่ายหญิงและฝ่ายชายได้สมบัติคนละครึ่ง

ข. กรณีที่ชายไปอยู่กับหญิงโดยไม่ขึ้นหมาก (สินสอด) แคนำเงินไปลงทุน เมื่อหย่ากัน ให้ทั้งสองฝ่ายชักทุนของคนออกแล้วแบ่งสินสมรสโดยให้หญิงได้สองส่วน ชายได้หนึ่งส่วน

กฎหมายนี้ถ้าเอียงเข้าข้างหญิง โดยระบุว่า "ถ้าผู้หญิงไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่งกันคนละครึ่ง ถ้าผู้ชายไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่งสมบัติเป็น ๔ ส่วน ให้หญิง ๓ ส่วน ชายส่วนเดียว" ตรงข้ามกับกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่ว่าแม่หญิงจะทำงานหนักกว่าชายก็ให้หญิงมีสิทธิได้เพียงหนึ่งในสามส่วนเท่านั้น

บทบัญญัติที่ให้ความเป็นธรรมแก่หญิงมากที่สุดคือ ถ้าชายไม่มีทุน หญิงมีทุน เมื่อจะหย่ากัน ให้หญิงชักทุนออกเสียก่อน ที่เหลือแบ่งเป็น ๔ ส่วน ให้หญิง ๓ ส่วน ชายส่วนเดียว "หากชายไม่ช่วยทำมาหากิน มีแค่มือและมีแค่กิน อย่าให้ชายได้สิ่งใดเลย"

ข. หากมีหนี้สิน ก็ให้แบ่งกันใช้หนี้ตามส่วนเช่นเดียวกันกับการแบ่งสมบัติ

๕. ลักษณะหนี้ มีส่วนที่เกี่ยวกับครอบครัว ดังนี้ คือ ถ้าสามีไปกู้หนี้โดยภรรยาไม่ทราบเรื่อง สามีตายลง ภรรยาไม่ต้องใช้หนี้นั้น "เพราะว่าเขาอยู่บ้านเดียวกัน ผู้ไปกู้เงินเจ้านี้ก็ควรบอกให้เมียทราบ เมียก็เห็นเจ้านี้ก็ควรบอกให้ผัว"^๑ ดังนั้น เจ้านี้จึงต้องรับผิดชอบสืบถามดูก่อนให้กู้ว่า สามีหรือภรรยาผู้นั้นรับรู้อยู่หรือเปล่า

๖. ลักษณะลักพา กฎหมายกำหนดไว้ไม่รุนแรง กล่าวคือ "ผู้ใดลักพาเมียท่านหนึ่ง แล้วนำมาส่งคืนก็ยอมไม่มีใครรู้ ไม่มีโทษ คู่กับโทษหักกลับกันไป หากผู้ลักพาได้หลบนอนกับหญิงนั้น ก็ให้โทษส่วนที่หลบนอนกับเมียท่านนั้นตามธรรมเนียม" นับว่าหญิงเป็นฝ่ายเสียเกียรติยศมาก และไม่ปลอดภัยในสวัสดิภาพของตนเลย เพราะถ้าผู้ร้ายอยากไถ่ภรรยาใครก็ลักพาไปหลบนอนด้วยจนพอใจแล้วเอามาคืนก็ไม่มีความคิด เพียงแต่แก้ถูกปรับเท่านั้น

๗. การข่มขู่^๒ กฎหมายกำหนดโทษไว้น้อยตามศักดิ์ ดังนี้

ก. ข่มขู่ (คงหมายถึงเป็นขู่) ภรรยาเจ้านาย ขุนนาง มีโทษถึงประหารชีวิต หรือให้ชายชายข่มขู่เอาค่าตัวทั้งหมดชดใช้

ถ้าสามีถูกฆ่าตาย ให้ชายภรรยา เอาเงินเข้าพระคลังเป็นค่าปรับ บทบัญญัตินี้คล้ายกฎหมายฉวีเมียบ ซึ่งสามีมีสิทธิฆ่าชายขู่ได้โดยไม่มีความคิด นอกจากนี้ ยังแสดงการแบ่งชั้นวรรณะอย่างชัดเจนว่า ข่าไม่ควรอาจเอื้อมเทียมเจ้านาย

ข. เจ้ามัก (เป็นขู่) กับเมียข่า (ทาส) ให้ปล่อยตัวเป็นไทไป กฎหมายไม่ได้บอกว่าเอาภรรยาไว้หรือไม่ ถ้าเอาภรรยาไว้ก็ไม่เป็นกรรมแก่หญิง ซึ่งอาจรักสามีเค็มอยู่

ค. ผู้ใดเป็นสื่อขู่ให้เมียท่าน มีโทษปรับใหม่ แต่ปรับมาน้อย ความรุนแรง ถ้ายากจนก็ถูกปรับน้อยลง

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘ - ๕๐

๘. โทษกระทำชำเรา (มีฉฉาจารย์ชำเรา) กำหนดโทษตามฐานะ คือ ถ้าชำ (ทาส) ทำชำเราเมียทาสด้วยกัน ถูกปรับเท่ากับชำเราเมียไท ทำมีฉฉาจารย์อื่น ๆ เช่น จับนม ถูกเนื้อคองตัว ถูกปรับลดหลั่นลงไป มากน้อยตามฐานะของผู้ทำและผู้ถูกกระทำ โดยพิจารณาตามตำแหน่ง เช่น เจ้าหมื่น เจ้าขุน ขา โพร

มีประเพณีแปลกอยู่อย่างหนึ่งคือ "ถ้าผู้ใดชำเราลูกหลานท่านตาย ให้มันร่วมกับผีนั้น ผีมันมิยอม ให้ใหม่ ๕๖ เงิน"

สรุปแล้ว ฐานะของสตรีทางภาคเหนือหรือลานนาไทยตามที่ปรากฏในกฎหมายพระเจ้ามังราย ไม่ค่อยกว่าชายเลย อาจจะดีกว่าชายในบางกรณี เช่น การแบ่งสินสมรส และดีกว่าฐานะสตรีในภาคอื่น ๆ ในสมัยเดียวกัน

ฐานะของสตรีตามกฎหมายสมัยพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)

ในสมัยกรุงสุโขทัย ฐานะของสตรีไม่ไ่ไกลลวถึงไว้ในกฎหมายอย่างชัดเจน แต่สภาพความเป็นอยู่และชีวิตของชาวไทยสมัยสุโขทัยมีปรากฏอยู่ในหนังสือจีนชื่อ "หวงเฉียวบุ๋น เทียนหงเค้า" ซึ่งขุนเจนจิ้นอักษร (สุคใจ) แปลจากเล่มที่ ๓๔ หน้า ๔๐ - ๔๑ มีความตอนหนึ่งว่า "...การใช้จ่ายเงินทองสุคแล้วแต่หญิง กวดยหญิงมีสติปัญญา ผู้ชายที่เป็นสามีก็ต้องเชื่อฟัง..."

นอกจากนี้ ยังมีสำนวนโบราณอยู่ประโยคหนึ่ง จดจำกันสืบมาว่า "เมื่อเสร็จหนานา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก" แสดงว่าได้มีการแบ่งงานระหว่างระหว่างหญิงกับผู้ชายว่า ผู้ชายมีรูปร่างแข็งแรงกว่าก็ทำงานหนัก ให้ผู้หญิงทำงานเบา เช่น เป็นแม่บ้านแม่เรือน ทอผ้า บั่นถ้าย หรืองานในนาก็มักจะ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑ - ๕๓

แบ่งหน้าที่กันว่า ใหญ่ชาย ไถ คราค ซึ่งเหนื่อยกว่าหญิงซึ่งทำหน้าที่ หว่าน
คำ เนื่องจากต้องอาศัยความประณีตมากกว่า เป็นต้น

เมื่อถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้ตรากฎหมาย
ประเภทต่าง ๆ ขึ้นไว้บังคับ มีกฎหมายที่กล่าวถึงลักษณะครอบครัว และฐานะ
ของสตรีไว้อย่างเด่นชัด คือ กฎหมายลักษณะฉัวเมีย และมีปะปนอยู่ในกฎหมาย
อื่น ๆ เช่น กฎหมายลักพา กฎหมายลักษณะมรดก กฎหมายลักษณะกฐิน^๑ กฎ
หมายลักษณะทาส เป็นต้น ทำให้เราได้ทราบถึงสภาพฐานะของสตรีสมัยนั้นได้
เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า เราไม่ได้ศึกษาจากกฎหมายฉบับดั้งเดิม
เพราะว่าหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ แก่พม่า ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว
คัมภีร์กฎหมายสูญหายไปเกือบหมด หลงเหลืออยู่เพียง ๑ ใน ๑๐ เท่านั้น พระ
บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้ชำระรวบรวมเขียนขึ้นใหม่ เรียก
ว่ากฎหมายตราสามดวง กฎหมายลักษณะฉัวเมียก็ได้รับการปรับปรุงด้วย ดังนั้น
บทบัญญัติต่าง ๆ ที่นำมาศึกษานี้ จึงไม่อาจยืนยันได้ว่าเป็นสภาพที่แท้จริงของสังคม
สมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขใหม่ตามลำดับมา แม้
เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะได้ทรงชำระกฎหมายให้เพียงตรง
ยุคธรรมแล้วก็ตาม ก็อาจจะยึดถือความยุติธรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นหลัก
เกณฑ์ได้

กฎหมายลักษณะฉัวเมีย ซึ่งตราขึ้นในปี พ.ศ. ๑๕๐๔ มีชื่อเรียกว่า
"พระไอยการลักษณะฉัวเมีย" ได้แสดงให้เห็นถึงฐานะของหญิงผู้เป็นภรรยา
ดังนี้

๑. ประเภทของภรรยา แยกออกเป็น ๓ ประเภท คือ^๑

^๑ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๒๒ พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา
๓ ดวง เล่ม ๒ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พิมพ์ หน้า ๒

๑.๑ เมียกลางเมือง หมายถึง "หญิงอันวิคามารคาคุมมือ ให้เป็นเมียชาย" หรือภรรยาหลวง แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นภรรยาที่พ่อแม่ยกให้ เสมอไป หญิงบางคนพ่อแม่ถึงแก่กรรมไปแล้ว เมื่อได้แต่งงานตามประเพณี หรือไม่ได้แต่งงานก็ดี แต่สามีได้ยกย่องหญิงนั้นขึ้นเป็นภรรยาหลวง ก็จัดว่าเป็น เมียกลางเมืองเหมือนกัน ตามลักษณะตัวเมีย บทที่ ๓๒ "ผู้ใดรับศึกได้หญิง เซลยมาเลี้ยงเป็นภรรยาหลวง อนุภรรยา ทาษภรรยาจักมี ชายใดมาทำชู้ด้วย นั้นมีโทษ ให้ไหม้โดยพระราชกฤษฎีกา" ^๑ แสดงว่าชายเลี้ยงหญิง เซลยยกย่อง ให้เป็นภรรยาหลวงได้ การจะได้เป็นภรรยาหลวงหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับสามี ถ้า สามียกย่องให้เป็นภรรยาชั้นใด หญิงนั้นก็เป็ภรรยาชั้นนั้น

อย่างไรก็ดี ถ้าสามีเป็นข้าราชการ และมีบรรดาศักดิ์เป็น พระยา มีภรรยาที่แต่งงานหลายคน จะยกภรรยาเป็นคุณหญิงได้เพียงคนเดียว เท่านั้น ^๒

๑.๒ เมียกลางนอก หมายถึงอนุภรรยา หรือ เมียน้อย

๑.๓ เมียกลางทาสี หรือ ทาษภรรยา หมายถึงหญิงที่มีทุกข์ ยาก ชายใดตัวเอามาเลี้ยงเป็นภรรยา หรืออาจรวมถึงหญิงที่ถูกฉุดคร่ามาเป็น ทั้งเมียและทาสรับใช้

ตามกฎหมาย ภรรยาทั้ง ๓ ประเภท ซึ่งจะมีก็คนก็ได้ ล้วนได้รับการ ยอมรับว่าเป็นภรรยาที่ถูกต้องตามกฎหมายทั้งสิ้น

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕

^๒ พิจารณาปฤชามาตย์, พระยา (สุหรัย วัชรราชย์), คำอธิบายลักษณะ ตัวเมีย (พระนคร: โรงพิมพ์พิศาลบรรณิณี, พ.ศ.๒๔๖๑) หน้า ๘๓

ประเภทหรือลำดับชั้นของภรรยา นอกจากกำหนดไว้ในกฎหมายลักษณะ
 ัวเมียแล้ว ยังได้บัญญัติไว้ในกฎหมายลักษณะภูษณี^๑ ว่ามี ๒ ประเภท คือ

- ๑) เมียชั้นหมากหลวง หรือ เมียหลวง
- ๒) เมียน้อย

เมียชั้นหมากหลวง หรือ ภรรยาหลวงนั้นมีได้เฉพาะคนเคี้ยว ขึ้นอยู่กับสามีจะยกย่องภรรยาคนใดเป็นผู้ดูแลกิจการงานในบ้านเรือน หรือเป็น "แม่เจ้าเรือน" ถ้าเป็นภรรยาแต่งงานก็เรียกว่า เมียชั้นหมากหลวง ถ้าเป็นภรรยาที่ไม่ได้ทำพิธีแต่งงาน แต่สามียกย่องให้ทำกิจการงานบ้านเรือนแทน ก็เรียกว่า เมียหลวง^๒

นอกจากนี้ลำดับชั้นภรรยาในกฎหมายลักษณะมรฎก^๓ ยังแบ่งภรรยาออกเป็น ๓ ประเภท คือ

- ๑) ภรรยาอันทรงพระกรุณาพระราชทาน
- ๒) ภรรยาแต่งงาน
- ๓) ภรรยาอันทูลขอพระราชทานและอนุภรรยาอื่น ๆ

สำหรับภรรยาอันทรงพระกรุณาพระราชทาน หรือ เมียนาง นั้น มีฐานะเหนือกว่าภรรยาหลวง และ ภรรยาอื่น ๆ ได้มาโดยความชอบ ดังนี้ "...ผู้

^๑ ราชบุรุษศิริเรกฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, (ทรงรวบรวม), "ลักษณะัวเมีย" กฎหมาย เล่ม ๑ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท อัมพร ศรีไชยยันต์ ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๓ (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๓) หน้า ๓๐๐ - ๓๐๑

^๒ พิจารณาปฤชามาตย์, พระยา, เรื่องเดิม, หน้า ๔๔ - ๔๕

^๓ ราชบุรุษศิริเรกฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, "ลักษณะมรฎก บทที่ ๕" เรื่องเดิม, หน้า ๒๑๓

โคชนช้างมีไชย แลข้าศึกขาดหัวช้าง บำเหน็จโคพานทอง หมวกทอง รมกันทอง แลเมียนาง..."^๑

เมียนางนี้ใครโคพระราชทานไป จะทำให้ตาย เสียโฉมมิได้ มีโทษ อย่างหนัก ดังกำหนดไว้ว่า

"อนึ่งเมียแห่งคน ท้าวพญาประสาธน์ให้แก่คน ถ้าแลษัตริ์นั้นผิดประการใด ๆ ก็ดี แต่ค่าตีให้หลาย ปราบให้กลัว อย่าให้ลมตายเสียรูปทรงษัตริ์นั้นไป ถ้าหมิโคทำตาม โทษสามสถาน"^๒

การมีภรรยาพระราชทานจึงเท่ากับว่ามีเพื่อประดับเกียรติเท่านั้น เพราะ ภรรยาประเภทนี้จะมีสิทธิเกือบเท่าหรือเท่าเทียมสามี แก่สตรีที่ได้อภิสิทธิ์เช่นนั้น ก็มีเฉพาะคนชั้นสูงหรือในราชสำนักเท่านั้น สตรีส่วนมากจะฐานะค้อยกว่าชายมาก จะเห็นได้จากการที่กฎหมายอนุญาตให้ชายมีภรรยาได้หลายคน แต่ไม่ยอมให้หญิงมี สามีได้เกินหนึ่งคน ถ้าหญิงใดมีสามีเกินหนึ่งคนถือว่ามิชู้ ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องชั่วร้าย มาก จะถูกลงโทษอย่างรุนแรงทั้งทางกฎหมายและทางสังคม

สาเหตุในการกำหนดฐานะและลำดับชั้นของภรรยา ก็เพื่อจุดประสงค์ เพื่อจะ

๑) กำหนดเบี้ยปรับชายชู้ ชายที่ทำชู้กับภรรยาประเภทต่าง ๆ ของผู้อื่น จะได้รับโทษไม่เท่ากัน คือ

^๑ "กฎมณเฑียรบาล บทที่ ๔๗" กฎหมายตรา ๓ กวาง เล่ม ๑, หน้า ๗๕

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕

ถ้าชายใดทำชู้ควยเมียกลางเมือง ให้ใหม่จนเต็มโดย
 พระราชกฤษฎีกา ถ้าชายใดทำชู้ควยเมียกลางนอก ให้
 ใหม่โดยพระราชกฤษฎีกาเดิม ทำ ๕ ส่วน ยกเสียส่วน ๑
 เอา ๔ ส่วน ถ้าชายใดทำชู้ควยเมียกลางทาบให้ใหม่
 โดยพระราชกฤษฎีกา ทำ ๕ ส่วน ยกเสีย ๒ ส่วน เอาสามส่วน

๒) กำหนดความรับผิดชอบของสามีทางหนี้สิน คือ กรณีที่ภรรยา
 หลวงกู้หนี้ยืมสินโดยไม่บอกกล่าวให้สามีทราบ จะให้สามีใช้หนี้ให้ไต่แต่เพียงเงินต้น
 อย่างเดียว

๓) กำหนดส่วนแบ่งมรดกเมื่อสามีตาย ภรรยาประเภทต่าง ๆ
 มีสิทธิในการรับมรดกไม่เท่ากัน โดยภรรยาพระราชทานได้ส่วนแบ่งมากที่สุด คุ้ม
 สูงศักดิ์ก็กว่า ภรรยาหลวงไต่มากกว่าภรยาน้อย ส่วนทาสภรรยาจะไม่ไต่มรดก
 เลย ไต่แต่ส่วนของลูก แต่ตัวเองไต่รอดเป็นอิสระ

ทั้งนี้ สิทธิของภรรยาหลวงจึงเหนือภรยาน้อย และสิทธิ
 ของภรยาน้อยย่อมเหนือทาสภรรยา

จากหลักฐานในจดหมายเหตุฝรั่ง ลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศษ ซึ่งเข้า
 มาเจริญพระราชไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ไต่บันทึกเรื่องราว
 ของเมืองไทยไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑ มีความบางตอนกล่าวถึงฐานะของสตรีในสมัย
 นั้นว่า คนไทยอาจมีภรรยาไต่หลายคน เฉพาะคนมั่งมีเท่านั้นที่มีภรยามากกว่า
 หนึ่งคน ทั้งนี้เพื่อแสดงว่ามีบุญบารมี มีไต่แสดงว่ามั่งมากทางกามารมณ์เสมอไป

^๑ ราชบุรีทิเรกฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, "ลักษณะัวเมีย บท ก."

กฎหมาย เล่ม ๑ หน้า ๒๔๓

^๒ "ลักษณะภูหนี่ บทที่ ๑๗" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๖

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๕

^๔ ติมาน แจ่มจรัส, ชุมนุมกฎหมายเหตุฝรั่งในเมืองไทย (กรุงเทพฯ:
 โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, ๒๕๑๐) หน้า ๒๕๐

ในด้านกรับมรดกจากสามีนั้น ภรรยาหลวงเป็นผู้รับทั้งสิ้น บุตรของภรรยาหลวง ก็เป็นผู้รับมรดกจากบิดามารดาโดยเสมอภาคกัน ส่วนภรรยาน้อยและบุตรของ ภรรยาน้อยจะไม่มีสิทธิอะไร อาจถูกผู้เป็นทายาทชายเสียก็ได้ หรืออาจได้ส่วน แบ่งบ้าง สุดแต่ความกรุณาของผู้เป็นทายาท^๑

เรือนขุนนางผู้ใหญ่ จะมีภรรยาหลวงกับบุตรธิดาอยู่ ส่วนภรรยาน้อย กับบุตรธิดาของตนตลอดจนทาสและคนในครอบครัวจะอยู่ในเรือนหลังเล็ก ๆ ซึ่ง แยกกันอยู่ โดยแยกกันเป็นหลายครัว แต่ยังคงอยู่ในบริเวณเดียวกัน^๒

ภรรยาน้อยนั้น เข้ามาอยู่ในบ้านได้โดยไม่ต้องมีพิธีทองอะไร เมื่อ สามีไม่พอใจก็ได้ให้กลับไปบ้านเดิมเสียได้ หรือถ้าคบชู้ สามีก็จะจับโกนศีรษะ ซึ่ง ถือว่าเป็นการลงโทษสถานหนักในสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนฐานะภรรยาหลวงได้รับการยกย่องจากสามีมากกว่าเมียอื่น มีการแต่งงาน และมีพิธีทองมาก เป็นผู้ ควบคุมดูแลกิจการในครอบครัวรองมาจากสามี เช่นให้การดูแลภรรยาอื่นและ ภรรยาทาสทำงาน เป็นต้น^๓

๒. กำหนดโทษในการคบชู้ ในกฎหมายลักษณะฉ้อฉล สมัยสมเด็จพระรามา จิยที่ ๑ ได้กำหนดโทษหญิงภรรยาที่มีชู้และชายชู้ผิดเมียท่านไว้หลายสถาน โดย ถือว่าการมีชู้เป็นสาเหตุแห่งความแตกร้างในครอบครัว

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๑

^๒ เมอร์ซีเออร์ เคอ ลาลูแบร์, ราชอาณาจักรสยาม สันต์ ท. โกมลบุตร แปล (พระนคร:สำนักพิมพ์ภาวนา, ๒๕๑๐) หน้า ๑๓๓ - ๑๓๔

^๓ แชรแวส นิโคลาร์, เรื่องเกม, หน้า ๘๖ - ๘๐

๑) การลงโทษชายชู้ กฎหมายเอาโทษปรับตั้งแต่ผิดเมียท่านไปจนถึงฆ่าเรา คือ เข้าหยอกจับมือถือแขนภรรยาผู้อื่น การขึ้นเรือนในขณะที่สามีเขาไม่อยู่ ไปหาภรรยาเขาในที่ลับ ลักลอบพுகกับภรรยาเขา และเข้าไปหาภรรยาเขาถึงในห้องนอน จนกระทั่งข่มขืนภรรยาผู้อื่นถึงฆ่าเรา โดยปรับโทษรุนแรงแตกต่างกันไป ทั้งนี้ถือว่าเป็นเรื่องกระทบกระเทือนต่อสังคม เป็นความอาชญา กำหนดให้สามีผู้เสียหายได้รับเงินค่าปรับ "ค่าสินไหม" ทดแทน เช่น "ชายใดข่มขืนภริยาท่านถึงฆ่าเรา ให้ไหมโดยประณตผิดเมียทัวคุณ ถ้าข่มขืนมิได้ถึงฆ่าเรา ให้ไหมโดยประณตผิดเมีย"^๑

๒) การลงโทษผู้ทำหน้าที่เป็นสื่อชู้ ผู้ชักสื่อให้ชายทำชู้กับภรรยาเขา รวมถึงผู้สมรู้ร่วมคิดเป็นใจให้มีการทำชู้ ก็ถูกลงโทษเช่นกัน ดังบทบัญญัติที่ว่า

ชายใดทำชู้ควยเมียท่านไซร ให้ไหมโดยประณตผิดเมีย
ถ้ามีผู้ชักสื่อ ให้ไหมผู้ชักสื่อถึงผู้ผิดเมีย ถ้าผู้ใดเป็นใจ
สมรู้ให้ทำชู้ควยเมียท่าน ให้ไหมถึงผู้ชักสื่อ... ๒

นอกจากนี้กฎหมายกำหนดโทษเป็นทวิคูณแก่ชายซึ่งทำชู้แก่ภรรยาเขาในขณะที่สามีไปราชการสงคราม หรือโดยเสด็จพระเจ้าอยู่หัว และไปราชการอื่น ๆ ก็คือ

^๑ ราชบุรีศรีเรกฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, "ลักษณะผิดเมีย บทที่ ๑"

กฎหมาย เดิม ๑ หน้า ๒๔๕

^๒ เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๔๖

๓) การลงโทษหญิงผู้คบชู้ กฎหมายลงโทษไว้รุนแรงและพิศดาร
มาก ส่วนมากเน้นหนักในการประจานให้โคอายเป็น

ส่วนหญิงอันร้ายให้เอาเฉลวปะหน้า ทักคอกกมาแดงสองหู
ร้อยคอกกมาเป็นมาไลยใส่สี่สะคอ ให้นายฉะมองสี่ข่องนำ
หน้าประจานสามวัน...

โดยเฉพาะหญิงที่ทำชู้ในวันเดียวกันตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป เรียกว่า
"หญิงแพศยา" ให้ลงโทษโดยการ

... ให้เอาปูนเขียนหน้าหญิงนั้นเป็นตาราง ร้อยคอกก
เป็นมาไลยใส่สี่สะคอ แล้วเอาขึ้นขางข้างนางจาง โดยพระ
ราชกฤษฎีกา ส่วนชายนั้นให้จำคุก ให้นั่งไต่ขางข้างนางจาง
๓ วัน แล้วให้ทวนชายหญิงโดยสกันมิสกัน*

๓. สิทธิของสามีในกรณีที่ทำชู้ สามีมีสิทธิฆ่าชายชู้ได้ ในกรณีที่สามีจับ
ชายชู้โคอขณะร่วมประเวณีกับภรรยาของตน หรือประพฤติกิริยาใกล้เคียงกับเหตุอันพึงสันนิษฐาน
ว่าร่วมประเวณีกัน สามีไม่มีโทษ เพราะถือว่าเป็นการป้องกันเกียรติยศพอสมควรแก่เหตุ
ถึงบทบัญญัติว่า

ชายโคอทำชู้ควยเมียมันคาศักดิ์ หาบั้นคาศักดิ์มิได้ก็ตี ด้วมัน
จับโคอ พันแทงชายชู้มันตาย ยิ่งแต่หญิง ให้เอาหญิงนั้นเป็นคนหลวง
คนหลวง ถ้าพันแทงหญิงนั้นตาย ยิ่งแต่ชายชู้ ให้ใหม่ชาย
ชู้โดยประณมณิกเมียทวิคุณเอาเป็นพี่หลวง

* เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖

๒ "พระไอยการลักษณะด้วเมีย บทที่ ๗" กฎหมายตรา ๓ ควาง เล่ม ๒, หน้า ๖

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗

* โดยจกรรจหรือไปจกรรจแล้วแก่กรณี

การที่สามีฆ่าชายชู้ได้นี้ ปรากฏเป็นคดีสมัยหลัง ดังคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๗๓๒ ร.ศ. ๑๒๗ ว่า "ตัวฆ่าคนกำลังขมขื่นฆ่าเราเมีย ตัวไม่มีโทษ" และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๘๖๖ ร.ศ. ๑๓๑ "ตัวฆ่าชายชู้ตายในเวลาที่เขาขมกำลังร่วมสังวาสกับเมีย ตัดสินได้ว่า ตัวใดกระทำการป้องกันเกียรติยศแลชื่อเสียงพอสมควรแก่เหตุ ไม่ใช่เป็นการยั่วโทษ"^๑

แสดงว่ากฎหมายถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อป้องกันเกียรติยศของสามีมากกว่าชื่อเสียงและคุณค่าของหญิง และเห็นได้ว่าภรรยาเป็นกรรมสิทธิ์ของสามี จะทำอะไรที่สามีไม่เห็นชอบด้วย หรือประพฤติดิถีประเพณีที่เขาข่มขืนแล้วถือว่ามีความผิดร้ายแรงถึงขั้นเอาชีวิตก็ได้

ในกรณีชายชู้ฆ่าสามีเขาตาย ชายชู้และหญิงนั้นมีโทษสถานเดียวคือ ถูกประหารชีวิตให้ตกไปตามกัน ดังบทบัญญัติว่า "หญิงใดนอกใจผู้มีชู้ ชายชู้ที่พันท้าวเป็นนิตยตาย ท่านว่าให้ฆ่าชายชู้แลหญิงนั้นให้ตกไปตามกัน..."^๒

กฎหมายบทนี้ ไม่ให้ความเป็นธรรมแก่หญิงนัก เพราะไม่ให้โอกาสหญิงใดแก้ชอกกล่าวหา ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าหญิงนั้นไม่ได้รับความสุขเมื่ออยู่กับสามีเดิม เพราะถูกทารุณกรรม หรือความคับแค้นอย่างอื่น สามีไม่หย่าจึงเป็นเหตุให้ต้องมีชู้ กฎหมายควรพิจารณาลดหย่อนโทษให้เป็นราย ๆ ไป ปัจจุบันคดีมีชู้เป็นเพียงความแพ่งเท่านั้น สามีเพียงแต่เรียกค่าทดแทนจากชายชู้

นอกจากนี้กฎหมายก็ยังกำหนดว่า หญิงที่มีชู้นอกใจสามีนั้น เมื่อสามีฟ้องหย่า ฝ่ายหญิงไม่มีสิทธิจะเรียกเอาสินไหมสินสมรสใด ๆ เมื่อสามีขับออกจากเรือนก็ต้องไปตัวเปล่า แต่เมื่อสามีมีชู้หรือมีภรรยาอื่น หญิงไม่มีสิทธิฟ้องหย่าได้

^๑ พิจารณาปฤชามาตย์, พระยา, เรื่องเกิม หน้า ๘๓, ๘๕

^๒ "พระไอยการลักษณะตัวเมีย บทที่ ๑๖" กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๒

ตามกฎหมายปัจจุบัน แม่หญิงจะมีฐ ก็ยังมีสิทธิไต่แบ่งสินสมรส ซึ่งเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่จะควรได้ ตามกฎหมายสมัยก่อนหญิงจึงเสียเปรียบชายอย่างมาก

๔. ความสัมพันธ์แห่งสามีภรรยา เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่สามีมีอำนาจเหนือภรรยา ภรรยาต้องเคารพเชื่อฟังสามี อยู่ในโอวาทของสามี ไม่ต่างจากบุตรกับบิดา ถ้าภรรยามีความผิด สามีมีอำนาจถึงเขียนตีภรรยาได้ พอหลายจำ หรือเมื่อมีสาเหตุพอสมควร แต่จะสมควรเพียงใดต้องแล้วแต่ศาลจะวินิจฉัยตามพฤติการณ์แห่งคดีเป็นเรื่อง ๆ ไป แต่ถึงอย่างไรก็ตาม สามีจะลงโทษภรรยาถึงแก่ชีวิตไม่ได้ ส่วนภรรยาไม่มีสิทธิทำร้ายสามี แม้แต่คำว่าโต้ตอบก็หาได้ไม่ ถ้าหากทำไปต้องขอขมาด้วย ดังกฎหมายลักษณะตัวเมีย บทที่ ๖๐ กำหนดว่า

สามีภริยาอยู่ด้วยกัน ภริยามีความผิด สามีจะปราบปราม
ตีโหมยหญิง หญิงจะเอาโทษแก่สามีนั้นมิได้ ถ้าภริยาเห็นว่า
หยาบช้าแก่สามี ให้ภริยาเอาเข้าตอกคอกไม้ ขอโทษแก่
สามีจึงควร

นอกจากอำนาจของสามีในการลงโทษภรรยาเมื่อมีความผิดได้แล้ว สามียังมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย ดังต่อไปนี้

๑) สามีมีอำนาจคุ้มครองทรัพย์สินของภรรยา^๒ จะจัดการอย่างไรก็ได้ เพราะถือว่าการแต่งงานคือการเป็นหุ้นส่วนชีวิตของกันและกัน เมื่อสามีเป็นใหญ่เหนือภรรยา ทรัพย์สินนั้นก็คงอยู่ในอำนาจของสามีด้วย อีกนัยหนึ่งทางบ้านเมืองอาจพิจารณาว่า ผู้หญิงสมัยก่อนไม่ได้รับการศึกษา ถ้าปล่อย

ราชบุรีศิริเรกฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, เรื่องเดิม,

หน้า ๓๖๔

พิจารณาปฤชามาตย์, พระยา, เรื่องเดิม, หน้า ๕๖ - ๕๗

ให้จัดการทรัพย์สินเองอาจถูกโกงได้ จึงมอบอำนาจให้สามีเป็นผู้จัดการแทน แต่
ข้อเสียเปรียบที่สำคัญ คือ ถ้าหญิงเป็นฝ่ายขอหย่าหรือมีชู้ หญิงจะไม่มีสิทธิในทรัพย์สิน
สินของตนเลย

๒) สามีมีหน้าที่เลี้ยงดูคุ้มครองภรรยา ตามกฎหมายลักษณะ
ฉัวเมีย บทที่ ๗๔ ซึ่งบัญญัติเพิ่มเติมภายหลังในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลกเมื่อคราวชำระกฎหมาย มีว่า "ราษฎรทั้งหลายในแว่นแควนเสมา
มณฑล ให้เลี้ยงดูกลเมียพี่น้องพ้องพันธุ์จรงชอบธรรม"

หมายความว่า สามีต้องไม่ปล่อยให้ภรรยาอดหยาก เจ็บไข้
ช่วยรักษา ให้ของใช้เครื่องนุ่งห่มที่จำเป็น เป็นต้น

กฎหมายลักษณะฉัวเมีย บทที่ ๓๑ บัญญัติว่า

บุคคลผู้ใดภรรยาไปงานที่ไกล แลเกิดอุบัติเหตุเป็น
จลาจลการรังคสังคราม แลบุคคลที่ภรรยาไปนั้น
พลักฆารากัน มีผู้เฝ้าไปพนธรังคสังคราม ครั้นอยู่มาเขา
มาขลุกลเมียเขาไซร้ ท่านใหญ่ไคนั้น คินให้เจ้าบุกรรยา
ท่านว่าให้เจ้าผู้มันนั้นให้ฆ่าเขาแก้นั้นโดยควร (คือค่าเลี้ยงดู)

ถ้าสามีละทิ้งภรรยาไม่เลี้ยงดู ภรรยาเมื่ออำนาจฟ้องหย่าได้^๒

๓) สามีมีสิทธิที่จะขายหรือยกภรรยาให้คนอื่นได้เหมือนเป็นทรัพย์สิน
ถึงกฎหมายลักษณะเบ็คนเสร็จ บัญญัติไว้ว่า "ผู้ใดเสนห์แก่ท่าน ยกภรรยาคัง
ชีวิตให้แก่ท่านควยเสนห์แล้ว แลยอมมาจะคินเอาเล่า ท่านว่าจะคินมิได้เลย"^๓

^๑ ราชบุรีศิริเรกฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, เรื่องเคิม,

หน้า ๓๐๗

^๒ พิจารณาปฤชามาตย์, พระยา. เรื่องเคิม, หน้า ๕๑

^๓ "พระไวยการเบกเสร็จ บทที่ ๑๖๔" กฎหมายตรา ๓ กวาง เดิม ๒

หน้า ๒๔๘

ส่วนภรรยาจะต้องมีหน้าปรนนิบัติรับใช้สามี กุลสตรีที่ดีต้องให้ความเคารพ
นบนอบต่อสามี ถือประจักษ์สามีเป็นเจ้าชีวิตของตน คงจะเห็นได้จากสุภาวศิต คำสอน
สมัยโบราณที่เฝ้าอบรมสั่งสอนให้สตรีสำนึกในหน้าที่ของตน เช่น สุภาวศิตสอนหญิง
ของสุนทรภู่ มีความตอนหนึ่งว่า

ค่านับนอบสามีทุกวัน
ครั้นสิ้นแสงสุริยาอย่าไปไหน
ระวังคูปักสลัดที่นอน
ถ้าแมนวาทัสคาเข้าไสยาสน์
แมนเมื่อยเห็นบเจ็บปวดในทรวาทรง

อย่าคุณันคือถึงตะมิงบอน
จุดไฟเข้าไปส่องในห้องนอน
ทั้งผูกหมอนอย่าให้มีขลุ่ยสิง
จงกราบบาททุกครั้งอย่าพลั้งหลง
ช่วยบรรจงนวดพินให้บรรเทา

.....
จงรีบตื่นนอนก่อนภัสคา
จึงหุงข้าวต้มแกงแต่งสำหรับ
ทั้งกระโถนคนที่ซัดสีไว้
อีกน้ำท่าอย่าให้มลงไปกวน
แมนรู้ว่าสามีจะไปไหน
ประจงปลุกภัสคาอย่าช้านาน
จงระวังนั่งคู้ยู่ใกล้ใกล้
อย่าให้รองตะโกนโพนทนา
อยู่จนตัวรับประทานอาหารแล้ว
อย่ากินก่อนภัสคาจนุาซัง

.....
น้ำล้างหน้าหาไว้ให้เสร็จสรรพ
จัดประทับ เทียบทำให้น่านวล
ไหนองใสสวยตากู่นาบวน
จงใคร่ครวญพิเคราะห์ให้เหมาะการ
แต่ยังไม่ตื่นพรากจากสถาน
ให้ลุกขึ้นรับประทานโภชนา
เผื่ออะไรมันซาคจะเรียกหา
จงอุทิศสาคั่งใจระไวระวัง
นางนองแก้วเจ้าจงกินเมื่อภายหลัง
เขาจะรังเกียจใจจูไม่ตี

นอกจากนี้ ก็มี คำโคลงโลกนิติ ส่วนวนเก่า อันส่องสะท้อนให้เห็นชีวิต
ของหญิงไทยโบราณเป็นอันดีได้ ดังโคลงกล่าวสอนสตรีไว้ว่า

คืนก่อนตัวแต่เช้า
 ชันน้ำไม้สีฟัน
 จักหมากจิบพลูผัน
 ขาวแกงแต่ง เติมไว้
 ย่าตัวกล้วยยิ่งเพียง
 บักรธซึ่งหึงสา
 หึงก็มีกิริยา
 อาจารย์ท่านกล่าวไว้
 เมื่อกิจจุทาสรู
 อายแก่สามีเหมือน
 เป็นที่ปรึกษาเตือน
 ยามเมื่อตัวเคื่องข้อง

ทุกวัน
 ยืนให้
 แฉวกวาค เรือนนา
 คอยเชื่อเชิญกิน
 ราชา
 กราบไหว
 เยี่ยงอย่าง น้า
 ว่าแท้สรี
 การ เรือน
 คึงนอง
 คึงจ McKayna
 ออกลั่นกัวเกรง

บรรดาคศิศำโคลงโบราณเหล่านี้ มีแต่การยำให้สตรีตระหนักในหน้าที่ของตน แต่ไม่มีตอนใดที่กล่าวถึงสิทธิของสตรีเลย

๕. การกำหนดเงื่อนไขบางประการในการสมรส กฎหมายสมัยก่อน ได้กำหนดข้อห้ามบางประการในการแต่งงาน ซึ่งจะสะท้อนถึงสภาพชนบประเพณี ในสังคมขณะนั้นได้เป็นอย่างดี เช่น

๑) การห้ามแต่งงานระหว่างญาติสนิท ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่สังคม รังเกียจ และเป็นเสเนียดจัญไรแกบ้านเมือง คึงความในกฎหมายลักษณะัวเมีย บทที่ ๓๕ - ๓๖ คึงนี้

หลานท่าชู้กวยเมีย ลุง ตา ปู่ อาว อา น้า พี่ตนเอง
 มันผู้มิกัวเกรง มันเมียอายแก่บ่าปตั้งนั้น ให้เอามันคนร้ายจำใส่

๑ McKay เป็นภาษาเขมร หมายถึง มารดา

ครวน ชื่อคา เอน้ำมีกักหน้าตั้งหญิงชาย เอาเชือกหนึ่ง
ผูกคอ เอาข้อมือที่เวรรอบตลาด แล้วเอาขึ้นซาหยาบยั้งค้วย
ลูกสั้นโคค แลให้ตีค้วยลวคหนึ่งคละ ๒๕ ๕๐ ที แลให้ทำแพ
ลอยเสียนอกเมือง อย่าให้ยูเยียงกัน...

พ่อ แม่ ลูก พี่ น้อง ยาย หลาน ตา หลาน ลุง น้าหลาน
ทำชู้กันไซ้ ให้ทำแพลอยณั้นเสียนในทะเล ให้เจ้าพ่อ แม่ พี่
น้อง พลีเมืองท่านทั้ง ๔ ประตุ ไก่ ๔ ตัว ให้พระสงฆพราตนา
จารย์สวคมนตรีทำพิธีการระงับอุบาทวจนโร น้ำ ฟ้า ฝน จึงจะ
ตกเปนประโยชน์แก่คนทั้งหลาย ฝ่าย พ่อ แม่ พี่ น้อง รู้ว่าลูก
หลานทำมิชอบ มิไควากล่าว ท่านว่าเลมิก ให้ลงโทษโดย
โทษานุโทษ

ลักษณะกฎหมายเช่นนี้ มีปรากฏอยู่ในกฎหมายโรมันโบราณเช่นเดียวกัน ซึ่งคัด
แปลมาจากบทบัญญัติของโมเสสอีกทอดหนึ่ง กฎหมายอังกฤษก็ห้ามไว้ เรียกความผิดฐาน
นี้ว่า อินเซสท (incest)^๒

กฎหมายปัจจุบัน ห้ามการสมรสระหว่างหญิงชายที่เป็นญาติสืบสายโลหิตโดยตรงขึ้นไป
หรือลงมา หรือเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดา หรือร่วมแต่บิดาหรือมารดา^๓ ส่วนใคร
จะลักลอบแต่งงานกันเองก็เป็นแต่เพียงกฎหมายไม่รับรู้ ไม่ถูกลงโทษแต่อย่างใด อาจเป็น
เพราะคนสมัยก่อนมีความละเอียดและมีศีลธรรมมาก จึงบัญญัติโทษไว้อย่างรุนแรง

^๑ กฎหมายตรา ๓ กวาง เดิม ๒ หน้า ๓๕ - ๓๖

^๒ James A. Peterson and Harvey J. Locke, "Marriage" Encyclopedia Americana, (New York: Encyclopedia Americana Corporation, 1970), p. 135.

^๓ อاجิต ไชยาคำ (รวบรวม), ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑ - ๒
มาตรา ๑๔๕๕ (๒) (นครหลวงกรุงเทพธนบุรี: สำนักงานหอสมุดกลาง ๐๘, ๒๕๑๕) หน้า ๘๓๖

๒) กรณีสามีตาย ศพยังอยู่ในเรือน ถ้าภรรยาอมรับเอา
ชายอื่นมาเป็นคู่ครอง ฟ้องของผู้ตายมีสิทธิฟ้องเรียกค่าเสียหายได้ แล้วให้ลง
โทษโดย "...ท่านให้सानตะกราตากลวยครอมสี่สะหญิงนั้นลงเพียงตา ให้ตะเว
รอมเรือนที่มีตัวอยู่นั้นสามรอม แล้วให้ไหมชายชู้เป็นเบี้ย ๑๐ แส่น ให้แก้ญาติพี่น้อง
เผาผีผู้ตาย"

ลักษณะการลงโทษ เพื่อให้เกิดความระอวย เพราะถือว่า
ผิดศีลธรรม

๓) กรณีสามีออกบวชในพระพุทธศาสนา ถือว่าย่อมสละทรัพย์สิน
สมบัติลูกเมียโดยสิ้นเชิงแล้ว ตามบทบัญญัติในลักษณะัวเมียบทที่ ๓๘ กล่าวไว้ดังนี้

หญิงชายราษฎรอยู่กินเป็นัวเมียกัน สามีศรีทาสลภรรยา
แลทรัพย์สินของบวคเป็นภิกษุ สามเณรแล้ว แลสึกออกมาจะ
คืนอยู่กินควยหญิงอีกไซ้ ถ้าหญิงมีสมักเป็นภรรยาชายนั้นก็ถาม
ใจหญิง เหตุว่าบวคแล้วชาคจากัวเมียกัน ถ้าชายถูกลากข่มขืน
หญิงนั้น ท่านให้ไหมชายคจทำแกหญิงมายนั้น ๒

กฎหมายปัจจุบันถือว่าการออกบวชมิได้เป็นการขาดจากสามีภริยา
กัน การสมรสจะขาดจากกันก็ต่อเมื่อหย่าหรือตายเท่านั้น

นอกจากนี้ในสมัยก่อนนั้น ถ้าสามีออกบวชเป็นภิกษุหรือสามเณร
สินเดิมและสินสมรสของสามีให้ตกเป็นของภรรยาทั้งสิ้น เว้นแต่ทรัพย์สินที่แบ่งไว้ให้
แก่พ่อแม่พี่น้องก่อนบวช จึงตกเป็นของบุคคลนั้น ๆ เมื่อชายสึกออกมาอยู่กินกับ
หญิงอีก ทรัพย์สินสมบัติทั้งปวงก็เป็นสิทธิของชายตามเดิม

---

๑ ราชบุรีศิริเรกฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, เรื่องเดิม,
หน้า ๓๐๖ - ๓๐๗
๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๐ - ๓๑๑

ถ้าภรรยาလာสามีไปบวชและสามียอมให้บวชได้ ถือว่าขาดจาก
 ตัวเมียกันแล้ว เมื่อภรรยาสึกออกมาจะมีสามีอื่นยอมไม่มีความผิด เว้นแต่สามีไม่
 อนุญาตให้ภรรยาบวช ภรรยาหนีไปบวชเอง เมื่อสึกออกมาจะถูกปรับ

๔) หญิงมีสามีได้เพียงคนเดียว หญิงที่เป็นภรรยาชายคนหนึ่ง
 อยู่ จะไปเป็นภรรยาคนอื่นอีกไม่ได้ ตามกฎหมายลักษณะตัวเมีย บทที่ ๒๕ กล่าวว่า
 "ผู้ใดทำชู้ควยเมียท่าน และชายผู้นั้นจะเอาเมียท่านมาเป็นเมีย ท่านว่าอย่าพึงให้..."

เว้นแต่ว่าชายใดได้ภรรยาผู้อื่นที่ยังไม่มีบุตรมาเป็นภรรยาตน
 แล้วมีบุตรด้วยกัน ถือว่าเป็นตัวเมียกันได้ตามกฎหมายลักษณะตัวเมีย บทที่ ๒๐ ว่า

... ถ้าหญิงนั้นอยู่ควยตัวเก่ายังหาบุตรมิได้ แลหนีตัวไปมีตัวอื่น
 เกิดบุตรแต่คนหนึ่งสองคน ให้ใหม่ชายหญิงโดยประณมณิกเมีย
 ถ้าหญิงมีบุตรควยตัวใหม่ตั้งแต่ ๓ คน ขึ้นไป จะปรับโทษเอาชาย
 หญิงนั้นมิได้... ตัวหญิงนั้นให้เป็นสิทธิแก่ตัวใหม่

๕) ชายไม่มีสิทธิเอาทาสของผู้อื่นมาเป็นภรรยา เว้นไว้แต่ได้
 รับอนุญาตจากนายเงิน หรือนายเงินรู้ไม่ว่ากล่าว ตามลักษณะทาส บทที่ ๑๐ ว่า

ชายใดพึงใจทาสสาวท่าน และชายมิได้ช่วยใดเอาทาสท่าน
 ไว้ในเรือนเบียดเบียนเป็นเมีย มีส่งทาสให้นายเงิน เกิด
 ลูกก็ดี มิเกิดลูกก็ดี แลเอาทาสท่านไว้ให้ช่วยการ ท่าน
 ว่าชายนั้นทำบังอาจ มิได้เกรงกลัวพระราชบัญญัติความเมือง
 ท่าน ๆ ให้ใหม่ชายนั้นเป็นชู้เลมิด แลให้เสียค่าช่วยการ
 แก่ท่านควย ถ้าเกิดลูกควยชายนั้น อย่าให้เรียกค่าช่วยการ
 แก่มันเลย ลูกทาสนั้นให้แก่นายแม่มัน เพราะเกิดในเรือน
 เบียดเบียน

๒) ทาสกับทาสจะแต่งงานกันเองไม่ได้ ทาสกับทาสจะเป็น
สามีภรรยากันได้โดยมิได้รับอนุญาตจากนายเงินของทาสหญิงไม่ได้ กฎหมายเรียกว่า
เป็นแต่ชู้กันเท่านั้น ตามกฎหมายลักษณะฉ้อฉล บพที่ ๔๔ บัญญัติว่า

ข้าสมจรด้วยกัน พ่อแม่แฉเจ้าขามีให้ แฉมันพากันหนีไกล
หญิงนั้นมีเป็นเมียชาย เป็นแต่ชู้กัน แม้นชายผู้ใดมาทำชู้ด้วย
หญิงนั้นเล่า จะให้ใหม่ชายชู้ภายหลังนั้นมิได้ เพราะวา
ยอมเป็นชู้ทั้งสอง...

ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกไคทรงบัญญัติ
กฎหมายลักษณะฉ้อฉลเพิ่มเติม มีสาระสำคัญดังกล่าวในข้อต่อไป คือ

๓) หญิงจะมีสามีไคต้องไคได้รับความยินยอมจากบิดามารดา
หญิงสาวที่มีบิดามารดาอยู่ ถือว่าอยู่ในอำนาจของบิดามารดา เมื่อจะมีสามีต้องให้
ให้บิดามารดายินยอมเสียก่อน แต่ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงให้ประกาศว่า "...หญิงนั้นเมื่ออายุมากถึง ๒๐ ปีเศษแล้ว ควรเลือกหาตัวตาม
ชอบใจตัวไค" เนื่องจากมีหญิงชื้ออวดแองเหมือนทลเกล้า ๆ ถวายฎีกาว่า ตน
ถูกพ่อแม่บังคับให้แต่งงานกับคนที่ตนไม่รัก ซึ่งตนมีชู้รักอยู่แล้ว จึงขอเลือกสามี
เอง ตั้งแต่บัดนั้นจึงถือว่าหญิงที่มีอายุครบ ๒๐ ปีแล้ว มีสามีไคไคโดยไม่จำเป็นต้อง
ไคได้รับความยินยอมจากบิดามารดา

ลักษณะฉ้อฉล บพที่ ๔๐" กฎหมายตรา ๓ กว้ง เล่ม ๒ หน้า ๔๓
ประชุมประกาศ รัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๕ - ๒๔๑๑ พลเอก

ประกาศ จารุเสถียร พิมพ์ถวายในงานพระราชทานเพลิงศพ พระมหาโพธิวงศา
จารย์ อินทโชตเถระ ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๑
(พระนคร: เจริญทองการพิมพ์, ๒๔๑๑) หน้า ๑๘๘ - ๒๐๕

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชบัญญัติเพิ่มเติม ซึ่งเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขในการสมรส ดังนี้

๔) หญิงที่จะเป็นภรรยาได้ต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า ๑๒ ปี เด็กหญิงยังไม่รู้เคียงสา พ่อแม่จะขึ้นใจบุตรให้เป็นสามีภรรยากันได้ เด็กไม่รู้เคียงสา นั้น คือเด็กอายุต่ำกว่า ๑๒ ขวบลงมา ทั้งนี้ถือตามพระราชกำหนดคดีทမ်းข่มขืนล่วงประเวณี มาตรา ๓ ข้อ ๔ ที่ว่า "หญิงยินยอมก็ดี ถ้าไม่ได้ยินยอมก็ดี แต่หญิงนั้นยังมี อายุต่ำกว่า ๑๒ ปี ลงมา"

นอกจากนี้ ตามกฎหมายลักษณะอาญา มาตรา ๒๔๔ ก็กำหนดว่า "ผู้ใดกระทำความผิดว่าหญิงอายุต่ำกว่า ๑๒ ขวบ ถึงหญิงนั้นจะยินยอมก็ตาม หรือ มียินยอมก็ตาม ท่านว่ามีความผิด..."^๒

เนื่องจากเกรงว่า ถ้าใครร่วมประเวณีกับเด็กอายุต่ำกว่า ๑๒ ขวบ หญิงนั้นอาจเป็นอันตายได้ จึงมีกฎหมายห้ามไว้

๕. หญิงม่ายที่สามีเคยรับ ราชการจะแต่งงานใหม่ไม่ได้ สำหรับข้าราชการมีกฎหมายกำหนดค่างหาก ถือว่าแม่ยหลง หรือแม่ยที่สามีเป็นข้าราชการตายลง จะมีสามีใหม่ไม่ได้ ถ้ายังไม่ได้รับพระบรมราชานุญาต ดังบทบัญญัติที่ว่า "ผู้ใดเอาแม่ยงานท่านขึ้นเรือน มีใ้พิศทุลพระเจ้าอยู่หัว ท่านรูควยประการใดให้ลงโทษ"^๓

นอกจากนี้หญิงชู้คนในพระราชสำนัก จะตามชายไปโดยลำพังไม่ได้ มีกำหนดว่า

^๑ ราชบุรีศรีเรกฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, เด็กเซอรั กฎหมายที่ดินและกฎหมายฉัวเมีย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าวิมาวาทิตย์ รพีพัฒน์, ๒๕๐๒ หน้า ๕๐

^๒ เสถียร ดายลักษณ์ กับคนอื่น (รวบรวม) กฎหมายประจำตก เล่ม ๒๒ (พระนคร:โรงพิมพ์เคลิเมิ้ล, ๒๔๗๕) หน้า ๑๐๔

^๓ "พระไอยการอาญาหลวง" กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๒ หน้า ๕๑๗

ข้าหลวงคนหลวง ท่านมอบไว้ให้อยู่เฝ้า มีผู้บังอาจ
ลักพาไปทำเป็นชู้เมีย ถ้าหญิงนั้นยินยอมถวายให้ทวนควย
ลวดหนึ่งทั้งชายทั้งหญิงโดยฉกรรจ์ แล้วให้ใหม่มันคนร้าย
โดยชานาค^๑

ข้าคนอยู่ในพระราชวัง ออกไปเองก็ดี ไซ้ ออกไปก็ดี ผู้
โคลักพาไปทำชู้เมียก็ดี ให้ทวนผู้ลักพานั้นควยลวดหนึ่ง ๕๐
ที่ ...^๒

เรื่องข้าราชการสำนักฝ่ายในนี้ เริ่มได้รับการปลดปล่อยในสมัย
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีประกาศอนุญาตให้นางสนมกำนัล
ในทูลลาออกไปแต่งงานได้

๖. สาเหตุและลักษณะของการหย่าร้าง การหย่าร้างกันตามปกติ
ทำได้ง่าย ให้สิทธิเสรีภาพแก่สามีภรรยาถ้าสามีภรรยาจะหย่าร้างกัน ก็ทำได้ทันที
ดังกฎหมายลักษณะฉัวเมีย บทที่ ๖๗ กำหนดไว้ว่า "ภริยาสามีมีชอบเนื้อพึงใจกัน
จะอ่ากันไซ้ตามน้ำใจเขา เหตุว่าเขาทั้งสองสิ้นบุญกันแล้ว จะจำใจให้อยู่
โคควยกันนั้นไม่ได้"

แต่การจะหย่ากันนั้น กฎหมายให้โอกาสบิดามารดา หรือผู้เช่าผู้แก่เป็น
ผู้ไกลเกลียดเสียก่อน ถ้าฝ่ายชายผิดยอมลះโทษให้ท่านบนไว้ ภายหลังชาย
ยังขึ้นประพฤติผิดอีกจึงให้หย่าขาดจากกัน^๓

^๑"พระไอยการอาญาหลวง บทที่ ๕๕" กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๒
หน้า ๔๒๓
^๒"กฎหมายเตี๋ยรบาล บทที่ ๑๓๕" กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๑ หน้า ๑๐๒
^๓"พระไอยการลักษณะฉัวเมีย บทที่ ๖๕" กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๒
หน้า ๓๔

เรื่องการหย่าร้างนี้ มีบันทึกของชาวต่างชาติกล่าวไว้ว่า การหย่าร้าง
มีน้อย

... เป็นความจริงที่ว่า การหย่าร้างนี้กระทำกันแต่ใน
หมู่ราษฎรชั้นสามัญเท่านั้น คนมั่งมีที่มีภรรยาหลายคนก็ยัง
เลี้ยงดูนางภรรยาที่ตนไม่รักแล้ว หรือที่ตนรักอยู่ไว้ทั้งโขยง...^๑

ส่วนนั้นตามธรรมดาเป็นคำสำคัญในการหย่าร้าง (คือจะยอม
ให้หย่าหรือไม่ยอมให้หย่าก็ได้) แต่เขาก็ไม่เคยปฏิเสธใน
เมื่อฝ่ายภรรยาจะมีเจตนาอันแรงกล้าที่จะหย่ากับตน...^๒

แสดงว่าการหย่าร้างขึ้นอยู่กับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจมากกว่าปัญหาขัดแย้ง
ในครอบครัว เพราะคนมั่งมีไม่ค่อยมีการหย่าร้างกัน

สาเหตุในการหย่าร้าง ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ นั้น มีดังนี้ คือ

๑) ชายละทิ้งหญิงร้างเป็นเวลานาน หลังจากทะเลาะวิวาท
กัน ชายทิ้งหญิงไปไม่กำหนดระยะเวลาขึ้นอยู่กับระยะทางที่จากไป คือ ถ้าอยู่ไกล
ทางเดิน ๑ วัน ผิดไว้ ๓ เดือน ทางเดิน ๓ วัน ผิดไว้ ๖ เดือน ทางเดิน
๗ วัน ผิดไว้ ๘ เดือน ทางเดิน ๑๕ วัน ผิดไว้ ๑ ปี เป็นต้น พันกำหนดคัง
คังกล่าวนี้ ถ้าสามีไม่กลับมา ภรรยาไม่มีสิทธิหย่าได้ โดยไปหาผู้เช่าผู้แก่ หรือ
ผู้มีบรรพการศักดิ์ก็ ช่วยจัดส่งสินสอดชั้นหมากและทรัพย์สินเดิมของชายคืนไปให้
ถ้าไม่พบสามีก็คืนให้พ่อแม่หรือญาติแทน ถ้าไม่มีสินสอดชั้นหมากและสินเดิม ก็

^๑ พินาน แจมจรัส, เรื่องเดิม, หน้า ๒๕๖

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

เพียงแต่ไปบอกกล่าวควยวจา แล้วเป็นอันว่าหย่าชากจากกัน^๑

ถ้าสามีหรือญาติของสามีไม่ยอมหย่าให้ ภรรยาฟ้องหย่าได้
ตั้งตัวอย่างคดีในสมัยต่อมา คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๔๔ ร.ศ. ๑๑๗ "ผู้ร่าง
ไว้เกินกำหนด ถ้าเมียไม่ประพฤติตามข้อบังคับบทที่ ๔๕ ก็ต้องฟ้องหย่า"^๒

แต่ตามกฎหมายลักษณะฉัวเมียบทที่ ๕๐ แสดงให้เห็นว่า ชาย
ได้เปรียบหญิง คือกรณีที่มีภรรยาโกรธกัน ฝ่ายชายเก็บทรัพย์สินของตนออกจาก
บ้านไปเป็นเวลาจนถึง ๔ - ๕ - ๑๐ - ๑๑ เดือน ตามระยะทางไกล จนพ้น
กำหนดแล้ว หญิงจึงเอาสินสอดขันหมาก สินเค็ม ของชายส่งคืน ถือว่าหย่ากันแล้ว
ชายก็กลับมาคืนดี แต่หญิงไม่ยินยอม กลับมีความผิด ถ้าคิดจะแต่งงานใหม่
ก็ถือว่ามิใช่ ถูกลงโทษปรับไหม

ดังนั้น การหย่าร้างจึงขึ้นอยู่กับฝ่ายชายเป็นสำคัญว่าจะยินยอม
หรือไม่

๒) ชายเอาภรรยาไปขายเป็นทาส แล้วละทิ้งไม่เยี่ยมเยียน
เกินเวลา ๑ ปี ถือว่าหญิงหย่าชากจากชายได้เลยโดยไม่ต้องฟ้องร้อง ตาม
กฎหมายลักษณะทาส บทที่ ๒๔

ผู้ใดขาดแคลนเอาภรรยาไปขายฝากไว้แก่ท่านให้ใช้ประจำ
เชิงกระยาเบื้อ ชายผู้ผู้มีได้ไปมาหาสู่ช่วยไถ่ทอดไว้
เปนช่าหึ่งนาน พันกำหนดปีหนึ่งแล้ว แลจะว่าเป็นเมียของ
คนอีกนั้นมิได้ ถ้ามีผู้ช่วยไถ่ไปเปนเมีย แลหญิงมิใช่ ผัว
หาโทษมิได้

^๑"พระไอยการลักษณะฉัวเมีย บทที่ ๔๕" กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๒
หน้า ๒๒

^๒พิจารณาปฤชามาศย์, พระยา, เรื่องเค็ม, หน้า ๑๓๗

๓) สามีนี้อภรรยาใหม่ เก็บเอาทรัพย์สินไปอยู่กับภรรยาใหม่
ก็ตีหรือแสดงกิริยาไม่พอใจภรรยาเก่าก็ตี ภรรยาเก่าฟ้องหย่า เป็นเหตุสมควร
ให้หย่าได้^๑ ดังตัวอย่างคดีพิพากษาศาลฎีกา ที่ ๑๓๘ พ.ศ. ๒๔๕๗ "ว่ามี
เมียใหม่ ผู้ทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินให้แก่เมียใหม่ มีเหตุสมควรหย่าได้"

๔) ชายล่วงเกินพ่อกาแม่ยาย ด้วยการแสดงกิริยาหยาบคาย
หรือคำที่พันแทง หญิงไม่จำเป็นต้องฟ้องหย่า เพียงแต่คืนทรัพย์สินสมบัติให้ตามส่วนแบ่ง
เท่านั้น ก็ถือว่าขาดจากสามีภรรยาทั้งนั้น นอกจากภายหลังสามีสำนึกผิดอยากคืนดี
กับภรรยา ให้นำข้าวตอกดอกไม้ธูปเทียนไปขอขมาต่อบิดามารดา ก็อาจจะยก
โทษให้^๒

๕) สามีไปค้าขาย ทิ้งภรรยาไว้เกินกำหนด สามีไปค้าพัน
กำหนดปีหนึ่งแล้วยังไม่กลับ ให้หญิงหย่าขาดจากชายได้ แต่ถาชายส่งข่าวคราว
อยู่เสมอ และมีข่าวของมาฝาก ให้กำหนดเวลา ๓ ปี พ้นจากนั้นยังไม่กลับ
ถือว่าหญิงขานั้นหย่าขาดจากสามีภรรยาทั้งนั้น หญิงมีสามีใหม่ได้

กรณีที่สามีไปค้าขายทางไกลมาก ไ้ข่าวว่าถูกโจรสลัดจับตัว
ไปให้ภรรยาอยู่เป็นเวลาถึง ๗ ปีไม่กลับจึงจะเป็นอิสระได้^๓

กรณีสามีไปราชการสงคราม หรือไปเบียดเสื่อเมือง ปลอดภัย
(เข้าใจว่าเป็นการไปสืบความลับ) จะไกลหรือใกล้ก็ตาม ถือว่าภรรยาจะต้อง
คอยโดยไม่มีการกำหนด จนกว่าจะรู้ว่าสามีสิ้นชีวิตแล้ว ถ้าภรรยาไม่ทุกข์ร้อนประการใด
ก็กราบบังคมทูลขอพระมหากษัตริย์ได้ แต่ถาดอมมีผู้จะถูกลงโทษอย่างถึงขนาด^๔

^๑ "พระไอยการลักษณะนิ้วเมีย บทที่ ๕๕" กฎหมายตรา ๓ กวาง เดิม ๒

หน้า ๒๗

^๒ ทรายละเอียดใน "พระไอยการลักษณะนิ้วเมีย" บทที่ ๕๗, ๕๘, ๖๑ และ ๑๑๘

^๓ "พระไอยการลักษณะนิ้วเมีย บทที่ ๖๒" กฎหมายตรา ๓ กวาง เดิม ๒

หน้า ๓๑

^๔ "พระไอยการลักษณะนิ้วเมีย บทที่ ๖๓" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑

ตามกฎหมายปัจจุบัน ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทิ้งร้างอีกฝ่ายหนึ่งไปเกินกว่า ๑ ปี หรือศาลสั่งว่าเป็นคนสาบสูญ อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้^๑

๖) สามีภรรยาโกรธ วิวาทกัน สามีเก็บเอาทรัพย์สินของลงจากเรือน แล้วพ้นเสาเรือนหอของหญิง สามีไปวันเดียวเป็นอันขาดจากสามีภรรยาทั้ง หญิงไม่ครองสังขันทมาค สิ้นสอด คั้นให้ฝ่ายชาย^๒

๗) สามีทำร้ายภรรยาโดยไม่มีเหตุสมควรหรือเกินกว่าสมควร ภรรยาฟ้องหย่าได้ ดังคำพิพากษาศาลฎีกา ที่ ๕๔๑ พ.ศ. ๒๔๕๔ "ผู้ตีเมียจนกระดูกแขนหัก ผู้มีโทษ"

ถ้าภรรยาไม่มีความผิด สามีตีภรรยาแม่แต่เพียงฟกช้ำ ภรรยาฟ้องหย่าได้ ดังคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๕๔๓ พ.ศ. ๒๔๕๗ "ผู้ตีเมียฟกช้ำ และเอาเป็นจ้องตรงหน้าเมีย พิจารณาให้หย่าขาดจากผู้เมียกันได้"

๘. สามีเลี้ยงภรรยาไม่เป็นธรรม คือ มีทรัพย์สินแล้วไม่ให้ภรรยาซื้อเครื่องใช้เครื่องบริโภค ปล่อยให้ภรรยาอดอยากและได้รับความลำบาก ภรรยาฟ้องหย่าได้^๓

แม่แต่ทำสภรรยา ก็จะใช้งานหนักเหมือนไม่ใช่ภรรยาไม่ได้ ดังพระราชบัญญัติ ๑๔ มีความว่า

... อีเขียวทาส ภรรยาหลวงอุ้มจินดา เลี้ยงไม่เป็นธรรมต้นเมีย ไซ้ให้อีเขียวไปจ้างชนเข้าฉาง เหมือนเอาคอกเบี้ยรายวัน อีเขียวไปจ้างชนช้วนนายบุญรอดเสียเงินสลึง

^๑ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๕๐๐ ข้อ (๓) และ (๕)

^๒"พระไอยการลักษณะผู้เมีย บทที่ ๕๑" กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๒ หน้า ๒๔

^๓"พระไอยการลักษณะผู้เมีย บทที่ ๗๔" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘

อี่เซียวให้นายบุญรอดทำชู้ถึงข้าเรา จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ สั่งเกล้าขุนศาลหลวงว่า แคนี่สืบไปเมื่อ
นา ถ้ามีผู้ใดมารองฟ้องว่าชายทำชู้ควยทาษภรรยา ให้
ชักไซ้สืบสวนออกให้แจ้ง ถ้าไต่ความเป็นเหมือนอี่เซียว
ดังนี้ อย่ำให้ลูกขุน ณ ศาลหลวงรับฟ้องผู้นั้นไว้พิจารณา
เป็นอันขาดที่เคี้ยว

๘) หญิงถูกชายล่อลวงมาเป็นภรรยา ฟ้องหย่าได้ ชายลวง
หญิงมาเป็นภรรยาว่าจะช่วยไ้พ้นทุกข์ยาก แล้วไม่ไ้ช่วยจริง หญิงฟ้องหย่า
ไ้ฐานล่อลวงหญิงให้เสียตัว ถ้าชายเสียเงินช่วยไปบ้าง ก็ให้หญิงคืนเงินนั้นไป
แต่ถ้าเกิดบุตรด้วยกันแล้ว หญิงไม่มีสิทธิฟ้องหย่า

ในกรณีที่ชายเอาหญิงนั้นไปขายต่อ หรือให้เขาใช้ค่างคอกเบี้ย
หญิงฟ้องหย่า ให้ชายนั้นชื้อหนี้แก่นายเงินจนครบ แล้วให้ทวนหญิง ๓๐ ที่ ในฐาน
ที่ใจเบายอมให้เขาหลอกลวง แล้วให้ชายหญิงหย่าขาดจากผิวเมียกัน ^๒

๑๐) สามีประพฤติเป็นโจรหรือคบหาโจร ภรรยาหย่าได้ โดย
แบ่งทรัพย์สินให้สามีไป หรือแจ้งให้พ่อแม่ ญาติฝ่ายชายทราบ ตามกฎหมายลักษณ
ผิวเมียบทที่ ๑๘

ชายมาสู่ขอลูกสาวหลานสาวท่าน ๆ ให้หญิงเปนเมียชาย
แล้ว ชายนั้นคบหาโจรผู้ร้ายก็ไ้ ท่านว่ามันเป็นคนพาล

^๑ราชบุรีศิริเรกฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, เล็กเซอร์ภพนาย
ที่คืนและกฎหมายผิว เมีย หน้า ๘๖

^๒"พระไอยการลักษณผิว เมีย บทที่ ๑๘" กฎหมายตรา ๓ กวาง เล่ม ๒

ให้พ่อกาเม๋ย้ายซั่มมันไป อย่าให้อยู่ควยลูกสาวหลานสาว
 ไปเมื่อน่าจะฉิบหายเสีย ให้เวนทุนแลชันหมากแกมันจงแล้ว
 ถ่าชายรับก็คี่ มีรับก็คี่ ให้ไปบอกบิคามารคา ญาคีพี่น้องแห่ง
 ชาย แลนายบ้านนายอำเภอรอยแขวงกรมการ แลผู้บ่รรคา
 คักก็ผู้ไคญหนึ่งใหญ่วา ชายคมนาโจรญราย แลหญิงชาย
 ชาตจากฉัว เมียกัน

๑๑) สามีออกบวช ถี่ฉาชาคจากการเป็นสามีภรรยากัน
 เมื่อสามีออกบวชเป็นภิกษุสามเณร ทรัพย์สินร่วมกัน ถ่าสามีไม่ไคแบ่งไว้คักเป็น
 ของภรรยาทั้งหมด แล้วถี่ว่าหย่าชาคกัน หญิงจะมีสามีใหม่ไค ไม่ถี่อว่ามีซู้
 และเมื่อสามีสีกออกมาหญิงจะไม่ยอมเป็นภรรยาอีกค้อไปก็ไค หรือเมื่อกลับมายุ
 กินควยกันอีก หญิงก็คิงเป็นภรรยาประเภทเคิมเหมือนก่อนบวช ทรัพย์สินทั้งหลาย
 ที่หญิงครองอยู่ ก็กลับเป็นของสามีคาคเคิม

ทั้งนี้ยกเวนข้าราชการที่มีกฎหมายเปลี่ยนแปลง ในพระราช
 กำหนดใหม่ ๑๔ ให้มีข้อยกเว้นว่า เมื่อข้าราชการออกบวชเมี่ยมมีซู้ มีสิทธิ
 พ้องร้องไคเมื่อสีกออกมา ยังไม่หย่าชาคจากสามีภรรยากัน ภรรยาคดลงคอบ
 สามีและรักษาทรัพย์สินไว้ให้ คังบทบัญญัติว่า "

... แคนี่สืบไปเมื่อน่า ถ่าแลชาทลคอง ๆ กราบบังคม
 ทูลพระกรุณาลาบวช ผู้ไคลวงประเวทย์ ทำชู้ควยหญิงอัน
 สามีสดะเปนราชธูระปกบ้องให้เสียบพระยศพระเกียรติไป
 ราชอาณาจักร ให้ตั้งราชอาญาทั้งชายทั้งหญิง...

---

๑ ราชบุรีคิเรกฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, เล็กเซอร์
 กฎหมายที่ดินและกฎหมายฉัวเมีย หน้า ๕๕

ในทำนองเดียวกัน ถ้าภรรยาออกบวช สามเณรญาติก็ถือว่า
หย่าขาดออกจากสามีภรรยาแล้ว แต่ถ้าสามีไม่อนุญาต เมื่อสึกออกมามีคู่ สามี
ฟ้องหย่าได้ตามกฎหมายลักษณะฉัวเมีย บทที่ ๓๘

ตามกฎหมายข้อนี้ คงเป็นที่เข้าใจกันดีว่า สามีหรือภรรยา
ออกบวชนานเพียงใด ถ้าบวชไม่นานก็คงไม่ถึงขาดจากกัน แต่ถ้าวานานเป็น
สิบ ๆ ปี ก็ถือว่าเลิกร่างกันโดยปริยาย

สำหรับวิธี การหย่าขาดจากกันนั้นไม่มีข้อยุ่งยาก คือ

สามีภริยารวิวาทจะหย่ากัน สามีให้หนังสือแก่ภริยา ภริยา
ให้หนังสือแก่สามี ท่อนานผู้ใดผู้ใด ทานว่าฟังเอาหนังสือ
หนังสือสามีภริยานั้นได้^๑

๗. การแบ่งสินสมรสหลังการหย่าร้าง มีกฎหมายกำหนดไว้ ดังนี้

๑) ให้เอาสินสมรสใช้สินเคิมเสียก่อน ถ้าสินเคิมของสามี
ภรรยาพินาศไปครุ่ยเหตุใด ๆ ก็ดี ก็ให้เอาสินสมรสใช้ทดแทนให้ครบถ้วนทั้งสองฝ่าย
โดยถือเกณฑ์ ใครมีสินเคิมมากให้ไ้ไ้ไ้มาก ใครมีสินเคิมน้อยให้ไ้ไ้ไ้น้อย ถ้า
ไม่มีสินสมรสเลยก็เป็นอันพับไปทั้งสองข้าง ถ้าสินเคิมข้างหนึ่งข้างไ้ไ้ไ้เหลือ
อยู่มาก ให้ปันเอามาใช้แก่ข้างที่ขาดตามส่วนมากและน้อย^๒

๒) ชายไ้ไ้สินสมรสมากกว่าหญิง ถ้าต่างฝ่ายต่างมีทุนเคิมมา ให้ชาย
ไ้ไ้ ๒ ส่วน หญิงไ้ไ้ ๑ ส่วน แต่ถ้าหญิงมีทุนมาฝ่ายเดียว หญิงไ้ไ้ ๒ ส่วน

^๑ "พระไ้ไ้การลักษณฉัวเมีย บทที่ ๖๕" กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๒
หน้า ๗๒

^๒ "พระไ้ไ้การลักษณฉัวเมีย บทที่ ๗๒" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕

ชายได้ ๑ ส่วน (ไม่ว่าจะเป็นภรรยาประเภทใด) ทั้งนี้เพราะกฎหมายถือว่า ชายเป็นหัวหน้าทำมาหากิน จะเกี่ยงว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งออกแรงมากน้อยกว่ากันไม่ได้

แต่หาหญิงไม่มีทุนเดิมมา ชายมีทุนมาฝ่ายเดียว หญิงจะไม่ได้ส่วนแบ่งสินสมรสเลย^๒ ดังตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๗๗๓ ร.ศ. ๑๒๓ "ผู้มีเมียคนเดียว เมียนั้นไม่มีสินเดิม ศาลไม่แบ่งทรัพย์ออกเป็นส่วนสินสมรสให้แก่เมีย"

ในระหว่างอยู่กินเป็นสามีภรรยาด้วยกัน ถ้าฝ่ายหญิงหรือฝ่ายชายได้รับทรัพย์มรดกมาจากบิดามารดาญาติมิตร "ท่านว่าผู้มีเมียได้ควมบุญเขา ให้เอาเป็นสินสมรส"^๓

กรณีนี้ปัจจุบัน ผู้ให้อาจะระบุว่าทรัพย์สินนั้นให้เป็นสินส่วนตัวหรือให้เป็นสินสมรส

๓) การแบ่งบุตร สำหรับบุตรแบ่งกันโดยให้มารดาได้บุตรคนที่ ๑, ๓, ๕, หรือจำนวนเลขคี่ บิดาได้คนที่ ๒, ๔, ๖, หรือจำนวนเลขคู่ ถ้ามีบุตรคนเดียว ให้เป็นสิทธิของมารดา^๔

ฐานะและสิทธิของสตรีตามกฎหมายสมัยพระเจ้าปราสาททอง

ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ได้เกิดปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับการรับมรดก เนื่องจากมีคดีทูลเกล้าฯ ถวายว่า พญาสุโขทัย ไล่ถึงแก่กรรมลง ก่อนหน้านั้น

^๑"พระไอยการลักษณะผู้เมีย บทที่ ๒๘" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓

^๒"พระไอยการลักษณะมรดก บทที่ ๓๕" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘

^๓"พระไอยการลักษณะผู้เมีย บทที่ ๓๒" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕

^๔พินาน แจ่มจรัส, ชุมนุมกฎหมายเหตุฝรั่งในเมืองไทย หน้า ๒๕๖

ไต่แบ่งทรัพย์สินมรดกให้แก่บุตรธิดาที่มีเรือน (แต่งงาน) ไปแล้ว มีปัญหาว่าเมื่อบิดาถึงแก่กรรม บุตรธิดาเหล่านั้นจะมีสิทธิในมรดกอีกหรือไม่ มีพระราชกฤษฎีกาว่า บุตรธิดาที่มีเรือนไปแล้ว บิดาได้ให้ทรัพย์สินของไปค้ำแล้ว ทรัพย์สินสมบัติของบิดา จึงควรแบ่งปันให้แก่บุตรหลานที่ยังไม่ได้อาศัยให้เท่านั้น เว้นแต่ถ้าไม่มีบุตรหลานที่ยังไม่แต่งงาน จึงจะพิจารณาแบ่งให้บุตรที่แต่งงานแล้ว จากนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุนนางแต่งพระราชบัญญัติลักษณะมรดกขึ้นใน พ.ศ. ๒๑๕๕ มีความสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิของสตรี ดังนี้

๑. การแบ่งมรดกของขุนนางข้าราชการ บรรดาขุนนาง ข้าราชการ ที่มีบรรดาศักดิ์ตั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไป ถึงแก่กรรมลง ให้เอาทรัพย์สินสมบัติทั้งปวง เว้นแต่เครื่องสรรพาวุธ ข้าง ม้า เครื่องพิทยา บ่าวไพร่ และเรือยาวตั้งแต่ ๗ วาขึ้นไป ต้องยกให้เป็นของหลวง ที่เหลือนั้นแบ่งออกเป็น ๔ ส่วน ส่วนหนึ่งเข้าพระคลังหลวง ส่วนหนึ่งให้แก่บิดามารดา ส่วนหนึ่งให้แก่พี่น้องลูกหลาน ส่วนหนึ่งให้แก่ภรรยา ถ้าไม่มีภรรยาให้ยกเป็นของหลวง ๒

จะเห็นว่าภรรยามีสิทธิในมรดกของสามีเพียงหนึ่งในสี่ส่วน ทั้งนี้เพราะถือว่าสามีมีทรัพย์สินขึ้นมาได้ด้วยการทำราชการในพระเจ้าอยู่หัว จึงมีคำพึงเพยว่า "สืบพ่อค้าไม่เท่าพระยาเลี้ยง" แม้ว่าส่วนใหญ่ของทรัพย์สินนั้น จะไต่มาจากการร่วมกันทำมาหากินของสามีภรรยาก็ตาม โดยเฉพาะระยะเวลา ๒ เดือน ระหว่างการเข้าเวรของสามีนั้น ภรรยาจะเป็นฝ่ายทำงานส่งเสบียงสามีเอง ลาดูแบร์ราชทูตฝรั่งเศสสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ได้เขียนเล่าชีวิตประจำวันของชายไทยว่า

๑ "พระราชปรารภกฎหมายลักษณะมรดก" กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๒

หน้า ๑๘๒

๒ ราชบุรีศิริเรศกฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, "ลักษณะมรดก บทที่ ๓" กฎหมายเล่ม ๑ หน้า ๒๑๒

... เขาแทบจะไม่ได้ทำงานอะไรเลย เมื่อพ้นจากราชการ
งานหลวงแล้ว เขียวก็ไม่เที่ยว ล่าสัตว์ก็ไม่ไป ใต้
นั่งเอนหลัง กิน เล่น สบายสบาย แล้วก็นอนไปวันหนึ่ง ๆ
เท่านั้น ภรรยาจะปลุกให้เขาคืนขึ้น ราวเจ็ดโมงเช้า
เอาข้าวปลาอาหารมาให้บริโภค เสร็จแล้วก็ลงนอนต่อ
ไปใหม่ พอเที่ยงวันก็ลุกขึ้นมากินอีก แล้วก็เขียนอีกคำรบ
หนึ่ง ระหว่างเวลาอาหารมีกลางวันกับมือเขียนนี้ เขาก็เอน
หลังลงพักผ่อนเสียอีกพักหนึ่ง เวลาที่เหลืออยู่นอกนั้นก็หมด
ไปด้วยการพูดคุยและเล่นการพนัน (ปลอยโย) พวกภรรยา
นั้นไปไหน ไปชายของ หรือซื้อของในเมือง...

ที่ลาลูแบร์เขียนไว้นั้น คงเป็นชีวิตชายไทยส่วนหนึ่งที่เขาพบเขาเห็นเท่านั้น
แต่ก็เป็นข้อนำคิดว่าสตรีมีส่วนสำคัญอย่างมากในทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะหญิง
ชนบทที่ทำอะไร ทำนา เป็นแรงงานสำคัญไม่ว่าการเพาะปลูกหรือเก็บเกี่ยว เวอร์จิ
เนีย ทอมสัน (Virginia Thomson)^๒ ก็เขียนไว้ตรงกันว่า บางครั้ง
ถ้าสามีไม่อยู่ต้องไปสงคราม หรือต้องเขาเวรในราชการ ภรรยาจะทำหน้าที่
ดูแลครอบครัวและงานอาชีพ ไม่ว่าเพาะปลูกหรือค้าขาย หญิงไทยมีนิสัยมัธยัสถ์
ในการออมทรัพย์คล้ายกับหญิงฝรั่งเศส มักนิยมเก็บเงินไว้เฉย ๆ มากกว่าไปลงทุน

^๑ เมอร์ซีเออร์ เคอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม ๑ สันต
ท. โกลลมุตร แปล (พระนคร: สำนักพิมพ์ภาวหนา, ๒๕๑๐) หน้า ๒๒๓ - ๒๒๔

หมื่นเวียง นับว่าเป็นความฉลาดที่หญิงไทยมีส่วนร่วมทางด้านเศรษฐกิจ เช่นเดียวกับสามี

๒. ภรรยาประเภทต่าง ๆ มีสิทธิในการรับมรดกไม่เท่ากัน คือ

๑) ภรรยาพระราชทาน โฉตรัพย์ ๓ ส่วนกึ่ง ภรรยาหลวงหรือภรรยาผู้ขอมีขันหมาก บิคารมารคยกให้โฉตรัพย์ ๓ ส่วน อนุภรรยาได้ ๒ ส่วนกึ่ง

๒) ทาสภรรยา ไม่มีสิทธิได้รับส่วนแบ่งจากกองมรดก แมว่าจะไ้ช่วยสามีทำงานหนักทั้งหาทั้งคอนก็ถาม เพียงแต่ตัวเองไ้รอกเป็นไท และจะไ้ส่วนแบ่งส่วนที่เป็นของบุตร ถ้าบุตรนั้นตายลง

หญิงที่เป็นทาสจึงเสียเปรียบถึงสองชั้น คือ ในฐานะทาสและในฐานะภรรยา แต่เมื่อมีโอกาสเป็นมารคาฐานะจะดีขึ้น คือ ไ้เป็นไทแก่ตัวเอง

๓. การแบ่งมรดกของภรรยาพระราชทาน ถ้าภรรยาพระราชทานซึ่งเป็นภรรยาของข้าราชการผู้มีศักดินาส่งกว่า ๔๐๐ ไร่ ขึ้นไป ถึงแก่กรรมลง ให้เอาสินเคิมและสินสมรสของหญิงนั้นแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ให้หลวงส่วนหนึ่ง ให้สามีส่วนหนึ่ง และให้ญาติของผู้ตายส่วนหนึ่ง

การที่ตองให้หลวงส่วนหนึ่งเพราะถือว่าภรรยาพระราชทานนั้น มีฐานะเป็นนางข้าหลวง

๔. สิทธิในการรับมรดกของหญิงม่ายที่มีสามีใหม่ กรณีที่หญิงม่ายมีสามีใหม่อยู่ด้วยกันไ้ ๓ ปี ขึ้นไป ถ้าสามีใหม่ตายลง ให้เอาทรัพย์สินยกเป็นของหลวง

๑ ราชบุรีศิริเรกฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, "ลักษณมรดก บทที่ ๕ " กฎหมาย เล่ม ๑ หน้า ๒๑๓

๒ "ลักษณมรดก บทที่ ๗" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๔

๓ "ลักษณมรดก บทที่ ๓๔" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๖

กึ่งหนึ่ง อีกกึ่งหนึ่งตกเป็นของหญิงม่ายนั้น^๑

จะเห็นว่าสมัยก่อนนั้น การเป็นข้าราชการ ถือว่าเป็นบุญคุณที่ทองคอบ
แทนจนกระทั่งตัวตายไปแล้วก็ยัง ไม่สิ้นสุข

แต่ถ้าหญิงม่ายนั้นอยู่กินกับสามียังไม่ครบ ๓ ปี จะไม่มีสิทธิได้รับมรดกของ
สามี^๒

กฎหมายอาจถือว่าภรรยาเป็นเพียงทรัพย์สินของสามีและอยู่ด้วยกันเพียง
๓ ปี ยังไม่ไคร่วมกันท่ามาหากินให้ทรัพย์สินเพิ่มพูนขึ้นมา ซึ่งนับว่าไม่ให้ความเป็น
ธรรมแก่หญิงเท่าที่ควร

ถ้าหญิงม่ายนั้นมีสามี ๒ - ๓ - ๔ คน ถือว่าเป็นหญิงแพศยา ไม่มีสิทธิ
ได้รับมรดกจากสามี^๓

แสดงว่าบทบัญญัติเหล่านี้ ถือว่าหญิงสำคัญน้อยกว่าชาย เพราะอนุญาต
ให้ผู้ชายมีภรรยากี่คนก็ได้ แต่ผู้หญิงมีสามี ๒ - ๓ คนขึ้นไป ขณะที่สามีเดิม
ถึงแก่กรรมแล้วก็ตาม ประเพณีเห็นว่าเป็นหญิงไม่ดี

ความรับผิดชอบ เรื่องหนี้สินตามกฎหมายลักษณะกึ่งหนึ่ง

กฎหมายลักษณะกึ่งหนึ่ง^๔ ซึ่งสันนิษฐานว่าตราขึ้นในสมัยพระเจ้าปราสาททอง
เช่นเดียวกัน โลกฉาวถึงลักษณะหนี้สิน ซึ่งสามีภรรยาจะต้องรับผิดชอบร่วมกัน

^๑ "ลักษณมรดก บทที่ ๕๐" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๐

^๒ "ลักษณมรดก บทที่ ๕๑" เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

^๓ "ลักษณมรดก บทที่ ๕๓" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๑

^๔ สังข์ พัทธินัย, ฐานะของสตรีไทยแต่โบราณถึงปัจจุบันกาล หน้า ๕๒

มีความสำคัญ กังนี้

๑. สามีภรรยาต้องรับผิดชอบหนี้สินร่วมกัน

๑.๑ สามีภรรยาหนี้ไว้วางกัน ต่อมาสามีไปค้าขายยังไม่กลับ เจ้าหนี้เรียกเงินคืน ให้ภรรยาใช้แต่เงินตน คอกเบี้ยให้ยกเสีย ถ้าสามีไม่ตายกลับมา จึงเรียกเอาคอกเบี้ยได้

ถ้าสามีที่ไปค่านั้นถึงแก่กรรมลง โฉ่แต่สินค้ำมา ให้ภรรยาใช้หนี้ทั้งตนทั้งคอกเบี้ย แต่ถ้าไม่โฉ่สินค้ำมา ก็ใช้แต่เงินตนอย่างเดียวกัน

บทบัญญัตินี้แสดงความเห็นใจภรรยาที่ต้องรับภาระทางครอบครัว ภาย

๑.๒ ถ้าสามีภรรยาไปซื้อข้าวปลาอาหารเลี้ยงครอบครัว แม่ภรรยาจะไม่รู้ ก็ให้ภรรยาช่วยใช้หนี้ทั้งตนทั้งคอก เว้นแต่เงินนั้นจะเอามาใช้เพื่อการซื้อสาวหรือเลี้ยงพี่น้องของตน สามีต้องใช้หนี้เองทั้งตนทั้งคอก เพราะถือว่า ความปกคิครอบครัวยุติความปรองดองกัน เมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดกู้หนี้มาขอมอบให้อีกฝ่ายหนึ่งรับรู้

๒. สามีรับผิดชอบในหนี้สินของภรรยาประเภทต่าง ๆ ไม่เท่ากัน กรณีที่

เมียซนหมากหลวง (ภรรยาหลวง) กู้หนี้มาโดยไม่บอกกล่าวให้สามีรู้ จะให้สามีใช้หนี้โฉ่แต่เพียงเงินตนอย่างเดียวกัน แต่ถาภรรยาอนุญาตให้สามีไปโดยเจ้าหนี้ไม่โฉ่บอกกล่าวให้สามีรับรู้เสียก่อน จะให้สามีใช้หนี้ไม่โฉ่ ต้องเรียกเอาจากภรรยา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ราชบุรีคีเรกฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, "ลักษณะหนี้ บทที่

๑๐ " กฎหมาย เดิม ๑ หน้า ๒๖๓

- ๒ "ลักษณะหนี้ บทที่ ๑๑" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๔
- ๓ "ลักษณะหนี้ บทที่ ๑๔" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๖
- ๔ "ลักษณะหนี้ บทที่ ๑๗" เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

นอยเอง

แสดงว่าภรรยาประเภทต่าง ๆ มีฐานะไม่เท่ากัน อาจเป็นเพราะฐานะของภรณายนอยไม่มั่นคง สามีอาจทิ้งขว้างไ้ได้ง่าย ๆ และการที่สามีต้องไ้หนี้ให้ภรณานั้น เพราะถือว่าสามีมีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดู และรับผิดชอบภรรยาของคนดังตัวอย่างคฤในสมัยรัตนโกสินทร์ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๒๑๗ ร.ศ. ๑๒๘

ตัวไ้เคยให้เมียซื้อของเขามาใส่ร้านตัว ภายหลังตัวเมียไม่ไ้ไ้ด้วยกัน แต่เมียยังไปซื้อของเขามา ตัวต้องรับไ้ราคาของที่เมียไ้ซื้อ ถ้าแลตัวจะไม่ยอมให้เมียซื้อเชื่ออีกต่อไป ตัวต้องบอกกล่าวแก่คนที่เมียเคยซื้อเชื่อไ้

ในทำนองเดียวกัน ภรรยาไ้ต้องรับผิดชอบในหนี้สินของสามีเช่นเดียวกัน ตามคำพิพากษาศาลฎีกา ที่ ๒๔๐ ร.ศ. ๑๒๐ "ตัวล้มละลายต้องรับทรัพย์สิน เมียจะร้องให้กันสินเคิมไ้ไ้ไ้"

และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๔๔๔ ร.ศ. ๑๒๗ "ตัวเป็นนายประกันจำเลย ในคดีอาญา จำเลยไ้ ตัวจะต้องไ้เงินตามหนังสือประกัน ศาลสั่งให้ยึดทรัพย์สิน ในระหว่างตัวเมียไ้"

๓. การรับผิดชอบในหนี้สินเมื่อหย่าร้างกัน

๓.๑ กรณีที่สามีภรรยาเข้าซื้อกันกันไ้ไว้ ต่อมาหย่าร้างกัน ให้ชายไ้หนี้สองส่วน หญิงไ้หนี้หนึ่งส่วน ตามหลัก "ชายหาบหญิงคอน"

๓.๒ กรณีที่สามีหรือภรรยาต่างกันไ้มา โดยอีกฝ่ายหนึ่งไม่รึแต่หน้าเงินมาเลี้ยงครอบครัว เมื่อจะหย่ากันไ้ให้ทั้งสองฝ่ายช่วยไ้กันคนละครึ่ง

๑ "ลักษณะกันี้ บทที่ ๑๘" เรื่องเกี่ยวกัน, หน้า ๒๖๖

แต่ถ้านำเงินมาว่าเรอชู้หรือญาติพี่น้องของคนข้างเคียง ให้ต่างคนต่างใช้หนี้นั้น^๑

๘. เจ้าหนี้กับลูกหนี้สมรสกัน กรณีที่เจ้าหนี้แต่งงานกับลูกหนี้ กฎหมาย
ลักษณะหนี้บทที่ ๑๒ บัญญัติไว้ว่า

นายเงินสมรสคู่ควบลูกหนี้ มีลูกควบลูกหนี้ใช้ เงินนั้นเสมือน
สิ้นสอด ท่านว่ามีให้เอาเงินนั้นเลย ถ้าเลหาลูกมิได้
หญิงไม่สมภักอยู่ ท่านว่ามีให้เอาแต่เงินคน อย่าคิดเอาดอก
เบี้ยนั้นเลย อนึ่ง หญิงนายเงินเอาลูกหนี้เป็นฉู้ ถ้าหา
ลูกมิได้ หญิงมิสมภักอยู่ ท่านว่ามีให้เอาเงินแก่ชายลูกหนี้
นั้นเลย

กฎหมายไม่ได้กำหนดไว้ว่า ถ้าลูกหนี้ชายไม่สมภักอยู่ด้วย เจ้าหนี้หญิง
จะมีสิทธิเรียกเงินคืนหรือไม่

การห้ามแต่งงานกับคนต่างชาติ ศาสนา

ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ได้ตรากฎหมายห้ามหญิงชายแต่งงานกับ
คนต่างชาติ รวมอยู่ในพระไอยการอาญาหลวง ศก ๑๕๙๖ ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๐๖
มีความว่า

... แลไพร่ฟ้าข้าขอบขัณฑสีมาทุกวันนี้ ประกอบด้วยราศ
โทษโมหะโลภะ มิได้กลัวแก่ขาล ละอายแก่ขาล เหน่นานา
ประเทศฝรั่งอังกฤษกรีกกระปิคนวีลันคาคูลาฉะวามลาญแจกกาย

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

แกว ประกอบด้วยทรัพย์สินเป็นอันมาก แลไทมอญ
 ทุกวันนี้ บกถูกสาวหลานสาวให้เป็นเมียมฤตยตรีถือผิดเป็น
 ซอม แล้วละฝ่ายสัมมาทริฐเสีย แลบุตรอันเกิดมานั้นก็ถือ
 เพชไปตามพ่อ ก็จากันไปสู่อบายภุมเสีย แลมันจเอากิจ
 การบ้านเมือง ไปแจ้งแก่นานาประเทศทั้ง...

๑๓ มาตราหนึ่ง ราษฎรข้าแผ่นดินชายหญิงไทมอน บ มียา
 บ มิกลัจ พระราชาญา พระราชกำหนดกฎหมาย เพน
 พัสคูเข้าของเงินทองของมฤตยตรี อันมาค้าขายแต่นานา
 ประเทศ นอกคานตางแดน แลยกถูกสาวยกหลานสาวให้
 เป็นเมียฝรั่งอังกฤษอินเดียคานตางศาสนา ท่าน
 ว่าผู้นั้นเป็นเสี้ยนหนามในแผ่นดิน แลมันเอาใจไปแม่เผื่อ
 แก่ประจามีคชาศึกศักรูหนุราย ท่านให้ลงโทษ ๒ สถาน ๆ
 หนึ่ง คือ ให้พันคอริบเรือน ๑ ให้จำใส่ครุไว้กว่าจตาย ๑
 ให้ริบราชบาทแล้วเอาตัวลงทงูาข้าง ๑ ให้ไหมจตุรคุณ ๑
 ให้ไหมศรีคุณ ๑ ให้ไหมทวีคุณ ๑ อย่าให้คุยเยียงกัน

เหตุไจจึงกล่าวคั้งนี้ เหตุว่าพอมันคั้งพิชนหวนลงเหนือ
 แผ่นดิน จะเป็นพิชนผลสืบไป ฝ่ายพอมันลมันจเอากิจการ
 บ้านเมืองไปแจ้งแก่นานาประเทศ ๆ มันรู้แล้ว มันจะคึกคาก
 เบียดเบียด พระนครธานีชอบขัดทเสมา พระพุทธศาสนา
 จะพลอยเส้าหมองไป

โทษในการละเมิดกฎหมายนี้ รุนแรงเทียบเท่าการกบฏต่อต้านเมือง
เมื่อพิจารณาในแง่เสรีภาพส่วนบุคคล กฎหมายนี้จึงจำกัดสิทธิเสรีภาพสตรี แต่
เมื่อพิจารณาสภาพบ้านเมืองสมัยนั้น มีชาวต่างชาติเข้ามาติดต่อค้าขายเป็นจำนวนมาก
มาก เช่น ญี่ปุ่น ฮอลันดา อังกฤษ หญิงไทยคงมีการผสมกับคนต่างชาติ รัฐบาล
อาจเกรงว่า สตรีไทยจะละทิ้งประเพณีเดิม และป้องกันการแทรกแซงทางการ
เมืองด้วย จึงห้ามปรามเช่นนั้น

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้ตรากฎหมายอีกฉบับหนึ่ง กำหนดโทษถึง
ตายแก่หญิงที่แต่งงานกับคนต่างชาติ ศาสนา มีความว่า

... ทุกวันนี้ แหก ฝรั่งเศส อังกฤษ กุลา มะลายู นานาประเทศ
เข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภารเป็นอันมาก แต่หนีไปเมื่อหน้า
ห้ามอย่าให้ ไท มอญ ลาว ลอมลักไปสองเสพเมถุน ๓ ธรรมเนียม
ก้วยแขก ฝรั่งเศส อังกฤษ กุลา มะลายู ซึ่งถือฝ่ายมิกฉาธิฐิ
เพื่อจะมีให้ฝูงทวยราษฎรไปส่วยบายทุกข ให้อยู่ตามสัมมาธิฐิ
อย่าให้ระคนปนกัน ฝ่ายเจ้าหมมุนนายจะไคบานแพนงแจกหมู
ไพร่หลวงตามกฎบ้านพระเนกสำหรับแผ่นดินสะควก ถ้าผู้ใด
มีฟังลอมลักไปสองเสพเมถุน ๓ ธรรมเนียม ก้วยผู้ถือมิกฉาธิฐิ
พิจารณาสืบสาวจับไค จะเอาตัวผู้ซึ่งไปสองเสพก้วยผู้ถือ
ฝ่ายมิกฉาธิฐิเป็นโทษถึงสิ้นชีวิต ฝ่ายพ่อแม่ ญาติพี่น้องซึ่ง
มิไคกำห้ามปรามเป็นโทษก้วยตามไคดและไคด

ในสมัยต่อ ๆ มา กฎหมายห้ามแต่งงานกับคนต่างชาตินี้ก็คลายความเคร่ง
ครัดลง อาจเป็นว่าได้รับพระบรมราชานุญาตเป็นพิเศษเฉพาะราย หรือได้รับ

อนุญาตเฉพาะรายบ้าง ดังมีกล่าวไว้ใน "ฝรั่งทำหนังสือสัญญา" ลงวันที่ ๕
 แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะโรง จ.ศ. ๑๒๑๘ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ชาวอังกฤษ ฝรั่งเศส และอเมริกัน เข้ามาค้าขายและ
 มีถิ่นฐานบ้านช่องอยู่ในเมืองไทยได้ในเขตที่กำหนดไว้ เนื่องจากเราได้ทำสัญญา
 ผูกพันทางพระราชไมตรีกันแล้ว

ดังนั้นแสดงว่าอาจมีชาวไทยไปเป็นกรรมาชาวต่างชาติเหล่านั้นโดยไม่ต้อง
 โทษตามกฎหมาย แต่ก็อาจจะไม่เป็นสามเณรยาที่ถูกต้องตามกฎหมาย จนกระทั่ง
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศ "พระราชบัญญัติสำหรับ
 แต่งงานคนต่างประเทศในกรุงสยาม" ในร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) แล้ว
 จึงไม่ปรากฏว่า การแต่งงานกับคนต่างกัวเป็นความผิด เนื่องจากมีความเบื่อง
 ค่นในพระราชบัญญัติฉบับนั้นว่า

ควรที่จะประกาศเป็นพระราชบัญญัติ อธิบายให้คนเหล่านั้น
 ทราบไว้ว่า มีข้อความตามกฎหมายว่า แต่งงานเป็นสามเ
 ณรยกันถูกต้องอย่างไร และเมื่อผู้ที่จะแต่งงานกันสองฝ่าย
 ก็คือ หรือแต่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดก็คื เป็นคนต่างประเทศแล้ว
 ควรจะพิสูจน์ให้เป็นหลักฐานในการแต่งงานด้วย...

แสดงว่าไ้มีคนไทยแต่งงานกับชาวต่างประเทศโดยไม่ผิดกฎหมายแล้ว
 ปัจจุบันการสมรสระหว่างคนไทยกับคนต่างกัว มีบัญญัติไว้ใน "พระราช
 บัญญัติว่าด้วย การชดกันแห่งกฎหมาย พ.ศ. ๒๔๔๑" มีความว่า

นิติศาสตร์ไพศาล, พระยา, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (พระนคร:
 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๐๖) หน้า ๓๗ - ๓๘ (อ้างจาก พระยา
 สุนทรพิพิธ, ลักษณะการเกี่ยวของแกคนมั่งกับต่างประเทศ, พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๑)

การสมรสซึ่งได้ทำถูกต้องตามแบบที่มีบัญญัติไว้ในกฎหมายแพ่ง
ประเทศที่ทำการสมรสนั้นยอมเป็นอันสมบูรณ์ การสมรส
ระหว่างคนในบังคับสยาม หรือคนในบังคับสยามกับคนต่าง
ต่าง ซึ่งได้ทำในต่างประเทศ โดยถูกต้องตามแบบที่
กฎหมายสยามกำหนดไว้ ย่อมเป็นอันสมบูรณ์

ฐานะของสตรีทางกานเศรษกิจ

การประกอบอาชีพในสมัยกรุงศรีอยุธยา สันนิษฐานจากข้อความบางตอน
ในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จบทที่ ๑ - ๓๖ มีข้อความเกี่ยวกับเรื่องอาหารการกิน
ความเป็นอยู่และการส่งเสริมการประกอบอาชีพทางกสิกรรม โดยเฉพาะเน้นใน
เรื่องการทำไร่นา เช่น มีบทเฉพาะว่า พอถึงเทศกาลเดือน ๖ เดือน ๘ เมื่อ
ข้าวเป็นต้นเป็นสำ ให้ปลูกข้าว มา โคน กระบือ เสียอย่าปล่อย ถ้าเจ้าของปล่อย
ให้มันหลุดไปกินข้าวท่าน เจ้าของต้องรับผิดชอบ เจ้าของลงข้าวกล้าไว้ในนา มีข้อ
ห้ามมิให้ไถนาเพลิกเหยียบข้าวท่าน ต้นข้าวขึ้นอยู่ในนาท่านแล้ว ห้ามมิให้ไถ
เข้าไปสู่ปลาแทงปลาให้ชาวของท่านเสียหาย "ถ้าจับวัวโคคันทนา วัวลุยเข้าท่าน
ให้ใหม่ ๑๑๐๐๐ " ๒

แสดงว่าการทำนาเป็นอาชีพหลักของคนไทย ซึ่งทั้งชายหญิงก่อร่วมแรงกันทำ
หญิงในชนบทต้องร่วมมือกับฝ่ายชายทำงานกานต่าง ๆ เพื่อช่วยในการดำรงชีวิตของ
สมาชิกในครอบครัว ส่วนหญิงในเมืองอาจทำเฉพาะงานประณีต หรืองานประณีต
กรรม การฝีมือ และมีโอกาสไปรับราชการในวังเจ้านาย ไม่ต้องตรากตรำเหมือน
หญิงชนบท

๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗ (อ้างจาก หลวงวิเทศจรยรักษ์, กฎ
หมายระหว่างประเทศ แผนกคดีบุคคล, พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๕)

๒ "พระไอยการลักษณะเบ็ดเสร็จ บทที่ ๘" กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๒ หน้า ๒๐๕

แฮร์แวนส นีโคลาส์ ก็บันทึกไว้ว่า หญิงมีโอกาสได้รับการศึกษาน้อย
จึงมีหน้าที่ทำนา ค้าขาย ทอผ้า ปักเค้าย ทำเครื่องนุ่งห่ม รับจ้าง กรรมกร สตรีที่ยาก
จนนั้นนอกจากมีภาระกิจเหมือนสตรีฐานะปานกลางแล้ว ยังต้องไปทำงานรับจ้างนอก
บ้านเพื่อหาเงินมาจุนเจือครอบครัว เช่น ทำไร่ ทำสวน หรือนวดข้าว ผักขำ

ทางค่านกฎหมาย หญิงเสียเปรียบชายเกี่ยวกับค่าแรงงาน ซึ่งพระไอยการ
ทนายได้กำหนดค่าแรงงานทาสหญิงไว้เพียงครึ่งหนึ่งของทาสชายเท่านั้น

คบทายท่านไว้แห่ง เรือนคน แลเจ้าทนายตามมาพบทนายท่าน
แลจะเอาทนายท่านไปใช้ แค่วันนี้คืนวัน จะเอาทนายท่านไปส่ง
แลคนมีได้เอาทนายท่านไปส่ง เอาทนายท่านไว้ขาดการงานใช้
ทนายชายเอาเบี้ยป่วยการวันละ ๓๐๐ ถ้าหญิงเอาวันละ ๑๕๐
ถ้าพน ๑, ๒ เดือนแล้ว เอาค่านนั้นมาตั้งใหม่ขอมค่า
เป็นสินไหมถึงพิไนยถึง ๒

ส่วนค่าแรงงานคนสามัญไม่มีกำหนดไว้ แต่สันนิษฐานว่าค่าแรงหญิงคงถูกกว่า
ชายแน่นอน และแบ่งแยกประเภทของงาน เช่น งานไถนา คราด ซุกดิน ก่อสร้าง
ซ่อมต้องการแรงงานชาย ซึ่งจ้างแพงกว่างานประเภทเก็บเกี่ยว หรืองานตัดกรรม
ที่ใช้แรงงานหญิง

อย่างไรก็ตามภาระหน้าที่ในการดูแลครอบครัวและการเก็บออมทรัพย์สิน ความ
คุมการใช้จ่ายในบ้านเป็นสิทธิขาดของผู้หญิง แม้สามีจะเป็นฝ่ายทำมาหาเงินได้ ก็มีกมอบ

๑ แฮร์แวนส นีโคลาส์, ประวัติศาสตร์ชนชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักร
สยาม หน้า ๑๑๗

๒ "พระไอยการทนาย บทที่ ๗๖" กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๒ หน้า ๑๑๑

ให้ภรรยาเป็นผู้เก็บรักษาและใช้จ่ายในบ้าน จึงถือว่าสตรีมีบทบาทอย่างสำคัญโดยเฉพาะทางเศรษฐกิจ ดังที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวถึง "สังคมสมัยอยุธยา" ตอนหนึ่งว่า

สตรีไทยในสมัยอยุธยานั้นมีสิทธิว่ากล่าวกิจการของครอบครัวมากกว่าสตรีในประเทศอื่น ๆ ในสมัยเดียวกันเสียอีก ด้วยเหตุที่ระบอบของสังคมไทยบังคับให้ชายต้องออกจากบ้านไปรับราชการทุกปี ปีหนึ่งก็เป็นระยะเวลาหลายเดือน หรือในคราวที่ผู้ชายต้องไปราชการสงคราม ทำให้หญิงต้องรับภาระหน้าที่ดูแลกิจการภายในครอบครัวด้วยความจำเป็นบังคับ ซึ่งอาจเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้สตรีมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้ชาย หรือมากกว่าผู้ชายในทางพฤตินัยมาจนทุกวันนี้

บทบาทสตรีในทางสังคม

ในประวัติศาสตร์มีกล่าวถึงบทบาทที่สำคัญ ๆ ของสตรีไว้เพียงเล็กน้อย เนื่องจากลักษณะการบันทึกประวัติศาสตร์ของไทยสมัยก่อน จำกัดวงอยู่เฉพาะในราชสำนักและชนชั้นสูง เท่านั้น แต่ก็พอมองเห็นว่าสตรีมีสิทธิมีเสียงทางการ เมืองการปกครองบ้างเหมือนกัน โดยเฉพาะพระมเหสีและสนมบางพระองค์ของพระมหากษัตริย์มีบทบาทและแสดงความคิดเห็นเป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี เช่น เจ้าแม่อยู่หัวศรีสุภานุรักษ์ สมเด็จพระเอกอภัยเจ้าพระไชยราชา ได้เป็นถึงผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นราชโอรสที่ยังทรงพระเยาว์อยู่

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., "สังคมสมัยอยุธยา" หนังสืออ่านประกอบ
คำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๑๐) หน้า ๑๗๖)

สมเด็จพระศรีสุริโยทัย ก็มีกิติศัพท์เป็นที่ทราบกันถึงความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว ทรง
 ออกรบ เยี่ยงชายฉกรรจ์

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ บากหลวง เกอ ชิว สี ไค่กล่าวถึงบทบาทของ กรมหลวง
 โยธาเทพ(เจ้าฟ้าสุขาวดี) พระราชธิดาในสมเด็จพระนารายณ์ ดังนี้

สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงพระราชธิดาพระองค์นี้ เสด็จออกขุนนางในเวลา
 เช้าและเป็นทุกวัน ให้แต่ภรรยาขุนนางผู้ใหญ่เข้าไปเฝ้า พระองค์
 เสด็จประทับบนพระโขนง ภรรยาข้าราชการที่เข้าเฝ้า ก็หมอบก้ม
 หน้านิ่งอยู่กับพื้น เช่นเดียวกับสามีของตนเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยาม

การที่กรมหลวงโยธาเทพ "เสด็จออกขุนนาง" ดังกล่าว เป็นเพราะเจ้าฟ้าพระองค์
 นี้ไค่ทรงกรม ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ โคมี่มีการสถาปนากรมของเจ้านายขึ้น การทรง
 กรมนี้หมายถึง การที่เจ้านายใกล้ชิดหรือในการควบคุมไพร่จกตั้งเป็นกรมขึ้น ทั้งนี้เพื่อคานอำนาจ
 ขุนนาง ซึ่งควบคุมไพร่หลวงสังกัดกรมต่าง ๆ อยู่แล้ว จะเห็นได้ว่า เจ้านายที่ไค่ทรงกรม
 ๒ พระองค์แรก ไค่แก่ พระราชกัลยาณี พระกนิษฐภคินีของสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งทรงกรม
 เป็นที่ กรมหลวงโยธาพิย์ และเจ้าฟ้าสุขาวดี พระราชธิดาในสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งทรง
 กรมเป็นที่ กรมหลวงโยธาเทพ ๒

โดยสรุปแล้ว ฐานะของสตรีในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อพิจารณาตามกฎหมายจะคดย
 กว่าชายมาก เนื่องจากมีสภาพเป็นเพียงทรัพย์สินของสามี แม้มีข้อนำพิจารณาว่า ราษฎร
 สามีผู้นั้น กฎหมายจะมีผลครอบคลุมถึงมากน้อยเพียงใด กว่ยเหตุว่าสมัยก่อนการคมนาคม
 ไม่สะดวก - การติดต่อซึ่งกันและกัน ก็จำกัดอยู่ในชุมชนเล็ก ๆ คนชนบทจึงยากที่จะมีโอ
 กาสติดต่อกับคนในเมือง เจ้าหน้าบ้านเมืองที่จะควบคุมการใช้กฎหมายก็มีน้อย ราษฎร
 แต่ละชุมชนจึงปกครองกันอยู่อย่างญาติพี่น้อง ซึ่งมักจะเป็นเครือญาติกัน

๑ สมบัติ พลายน้อย, พระบรมราชินีและเจ้าจอมมารดา (พระนคร: สำนักพิมพ์
 รวมสาส์น; ๒๕๐๖) หน้า ๑๘ (อ้างจากจดหมายเหตุของบากหลวง เกอ ชิว สี)

๒

Busakorn Lailert, The Ban Phlu Luang Dynasty 1688-1767: A Study
 of the Thai Monarchy during the Closing Years of the Ayutthya Period.

chapter 4 (Ph.D. thesis, University of London, 1972)

จริง ๆ ทั้งตำบลหรือหมู่บ้าน ใช้หลักศีลธรรมและการไกล่เกลี่ยของผู้เข่าผู้แกว่ง เป็นที่เคารพนับถือในหมู่บ้านเป็นเกณฑ์ตัดสิน เมื่อมีเรื่องใหญ่สำคัญจริง ๆ จึงจะเข้ามาร้องเรียนกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง พระราชกำหนดกฎหมายต่าง ๆ ที่มีบัญญัติไว้จึงน่าจะมีผลใช้โดยเฉพาะหมู่คนชั้นสูงหรือคนในเมืองเท่านั้น

เป็นความจริงที่สมัยก่อน หญิงมีแค่ภาระหน้าที่เท่ากับชายหรืออาจหนักกว่าชาย ยกเว้นการเป็นทหาร ส่วนสิทธิแทบไม่มีเลย โดยเฉพาะสิทธิทางการเมือง เพราะไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา หน้าที่ที่สำคัญที่สุด คือ การเป็นภรรยา เป็นแม่บ้านแม่เรือน คอยปรนนิบัติรับใช้สามี ดูแลทรัพย์สินบ้านเรือน

นอกจากนี้ หญิงยังมีหน้าที่สำคัญ คือ การเป็นมารดา เริ่มตั้งแต่การตั้งครรภ์ ๕ - ๑๐ เดือน ทำให้ไม่สะดวกในการเคลื่อนไหว หลังจากการคลอดบุตรก็ต้องพักผ่อน เลี้ยงดูทารก ให้การอบรมสั่งสอน โดยเฉพาะบุตรหญิง แม่จะท่องสั่งสอนทั้ง กิริยามารยาท และฝึกปรี้ออาชีพ เช่น การเย็บปักถักร้อย ทอผ้า ปั่นผ้า งานตัดกระดาษต่าง ๆ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สภาพสังคม ประเพณี ในแต่ละยุคแต่ละสมัยไม่เหมือนกัน ปัจจุบันเรารู้สึกว่า ผู้หญิงสมัยก่อนถูกกดขี่ ถูกผู้ชายเอาเปรียบ มีแต่หน้าที่ ไม่มีสิทธิใด ๆ เลย แต่ผู้หญิงสมัยก่อนอาจไม่รู้สึกละอายเช่นนั้น แต่อาจมีความภาคภูมิใจในความเป็นแม่บ้านที่ควบคุมเศรษฐกิจทั้งหมดในบ้าน การอบรมเลี้ยงดูบุตรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีความสุขในครอบครัว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย